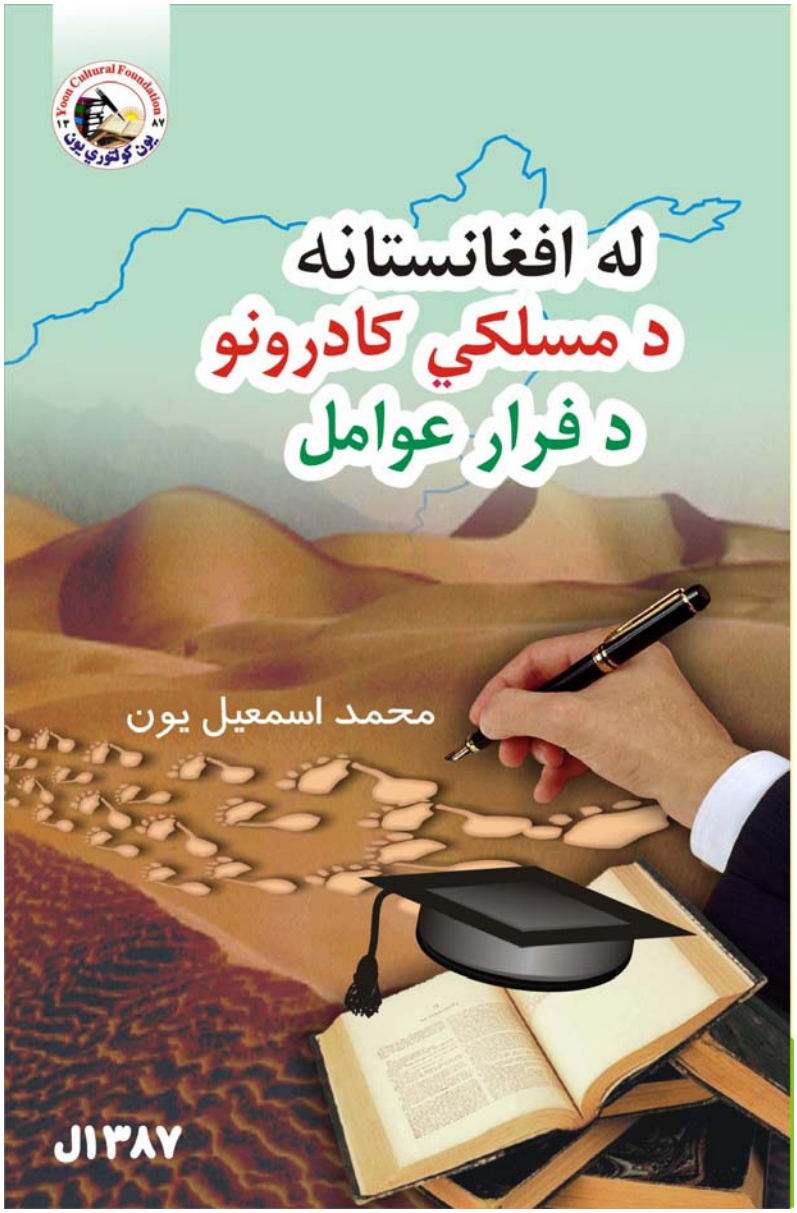

Download from: aghalibrary.com

له افغانستانه د مسلکي
کادرونو
د فرار عوامل

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۸ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د لیکوال پرله پسې نومره:	(۱۶)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۱۲)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	ددې اثر دویم چاپ	۱
۲	سریزه	۵
۳	تر غمیزې دمخه څوکلونو کې ښوونیز...	۱۱
۴	د علمي کدرونو د فرار پړاوونه:	۲۲
۵	لومړی پړاو	۲۲
۶	دویم پړاو	۳۴
۷	دریم پړاو	۴۳
۸	څلورم پړاو	۵۸
۹	پنځم پړاو	۷۳
۱۰	د ارزښتونو کمزورې کېدل او د فرار...	۸۳
۱۱	د افغانستان راډیو ټلویزیون	۹۰
۱۲	ټولنیز- فرهنګي سازمانونه	۹۷
۱۳	کابل پوهنتون	۱۰۲
۱۴	د افغانستان علومو اکاډمي	۱۱۱
۱۵	پایله او څو وړاندیزونه	۱۱۳
۱۶	اخځونه	۱۲۵
۱۷	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۲۷

د دې اثر دويم چاپ

دا اثر ما د طالبانو د واکمنۍ د لومړيو کلونو په بهير کې ليکلی و او پر ۱۳۷۸ل کال، په پېښور کې د افغانستان د مطالعاتو مرکز له خوا چاپ شوی دی، نو ځکه خو تر ۱۳۷۸ل کال پورې د طالبانو د واکمنۍ د بهير څو لومړني کلونه هم رانغاړي. له ۱۳۵۷ل کال څخه، د دې کتاب تر ليکلو (۱۳۷۸ل کال) پورې، د هر رژيم په واکمنۍ کې افغانستان، ګڼ شمېر علمي کادرونه له لاسه ورکړي دي.

زه چې د دې ټولې غميزې په بهير کې د خپل هېواد په غېږه کې اوسېدم، نو د هېواد د نورې ويجاړۍ ترڅنګ، علمي او فرهنګي مرکزونو ته اوښتو زيانونو ډېر زيات ځورولم، نو ځکه مې د هېواد هر ګوټ کې، چې کوم علمي او کلتوري مرکز ته زيان رسېدە، ما به يادښتاوه، زما دهمدغو يادښتونو د اوډنې په نتيجه کې، دا او يو بل څېړنيز اثر (د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه) رامنځته شول.

حقيقت خو دادی، چې کله يوه

ټولنه له ذهني پلوه زيانمنه او وپاشل شي، د هغې بيارغونه ډېره مشکله وي، فزيکي ويجاړي ببرته په مغزو جوړېږي، خو د مغزونو ويجاړي په فزيکي رغونې نه جوړېږي. ((له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل)) اثر ما د همدغه خطر د احساس له املې ليکلی او همغه وخت او اوس هم، خپل هېواد ته دا خطر احساسوم، چې له هېواده ((د مغزونو فرار)) هېواد ته څومره رنځوونکې ناروغي ده.

د وروستيو څو کلونو په بهير کې، سره له دې چې اوس هم د هېواد په ګڼ شمېر سيمو کې تر (۲۲۵) زيات ښوونځي ترڅل شوي او سيزل شوي او لا هم دا لړۍ دوام لري، خو بيا هم د هيله مندۍ يوه خبره داده، چې په هېواد کې ښوونيز، روزنيز او د لوړو زده کړو مرکزونه زيات شوي او په مليونو افغانان پر زده -کړو بوخت دي. د دې ترڅنګ يو زيات شمېر بهر مېشتي تحصيل کړي، افغانان ببرته خپل هېواد ته راستانه شوي او دلته د خپل هېواد پر ابادۍ بوخت دي، په دې ډول هغه هيله، وړاندېز او وړاندوينه، چې د دې اثر د ليکلو پر وخت، د دې اثر په وروستۍ برخه کې راغلې، يوه برخه يې هغه وخت يوازې يوه هيله وه، خو اوس عملي شوې ده. د طالبانو د حاکميت پر مهال د هغوی پر نيمګړتياوو څه ليکل، له خپل سر سره د لوبو

په مانا وو. خو ما هغه وخت هم د هېواد علمي برخې او کادر ته رسېدلی زیان، تر خپله وسه بیان کړی دی.

دا چې دا کتاب تر هغې نېټې لس کاله وروسته یو ځل بیا چاپېرې، زه نه غواړم کوم خاص بدلون په کې راولم او د هغه وخت د سیاسي او ټولنیزو دردونو انځورونو ته نوی رنګ ورکړم، هره لیکنه د خپل وخت رنګ او خوند لري، پر تېر مهال، د اوسمهال رنګ ګډول، د لیکوال د هغې زمانې رسالت او مسوولیت کمرنګوي، نو ځکه زه نه غواړم خپله کلتوري ماضي بل رنګ وښیم. په دې اثر کې مې یوازې چاپي او ځینې املایي- انشایي تېروتنې تر زیاته حده سمې کړي، د اثر په محتوا کې مې هېڅ ډول ګوتې نه دي وهلي، د دې اثر په باب قضاوت لوستونکو ته پرېږدم، چې څنګه یې ارزوي. د اوسنۍ زمانې د حالاتو په اړه هم بې تفاوته نه یم، لوستونکي کولای شي د اوسمهالو پېښو انځورنې، زما په نورو کتابګوتو کې وګوري. لیکوال ته خپل اثار د خپلو اولادونو غوندې خواږه وي، خو هغه اولادونه، چې موروپلار پرې ډېر تکلیف او ستونزې ګاللې وي، په ډېر زیار یې روزلي وي، نېک صالح هم وي او هېواد ته یې ګټه هم زیاته وي، طبعاً پر مور و پلار ډېر ګران وي. ما خپلې ټولې لیکنې د خپل زړه په وینو ټوکولي، خو ((د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه)) او بل همدا

اثر، چې اوس ستاسو په لاس کې دی، پر ما ځکه ډېر ګران او ډېر راته خواږه دي، چې دې کې زما د هېواد ټول غم او درد پروت دی، د هېواد د فکري شتمنۍ او معنوي پانګې اسکېرلی انځور مې همدلته خوندي دی.

چا مې له کلتور سره څه وکړل؟ چا مې کلتوري شتمنۍ لوټ کړه؟ څه مې لرل او څه اوس نه لرم؟ دې ډول پوښتنو ته مې تر خپله وسه همدې اثارو کې ځواب ویلی دی. په پای کې له خپلو ټولو هېوادوالو، د نن او له سبا چارواکو څخه، هیله کوم، چې د خپلې کلتوري شتمنۍ ساتنې، بډاینې او بیارغونې ته تر بل هر ډګره زیاته پاملرنه وکړي، همدا زموږ د خلکو د هوساینې او پرمختګ اساسي لاره چاره ده.

په همدې هیله

پوهندوی محمد اسمعیل یون

ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ

کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال د سلواغې ۲۴مه نېټه

سریزه

(۱۳۵۷-۱۳۷۷ل) کلونه د افغانستان د ټول تاریخ په تېره بیا د معاصر تاریخ تر ټولو بد، ستونزمن، کرکجن، تاوجن، غمجن، زړه بورېنوونکي او خواشینووونکي کلونه دي. پر همدې کلونو ډول ډول ناتارونو او غمیزو، د افغانانو د ژوند او د نوي عصري راټوکېدلي تمدن غوټې ومروړلې او د خوشالوونکو هیلو ستونې یې خپېټه کړل. د ۱۳۵۷ل کال د دویمې میاشتې لومړۍ لسیزه وه، چې پر افغان ولس یو نابېره ناتار راپرېوت. د ۱۳۵۸ل کال د مرغومي پر شپږمه، په بهرني یرغل سره دا ناتار نوي او بشپړتیایي پړاو ته ورسېد. د ۱۳۶۵ل کال د غویي پر ۱۴ د ناورین په متن کې یو ډول ظاهري بدلون ته اړتیا پېښه شوه. د ۱۳۷۱ل کال د غویي پر اتمې؛ د دې لوېې غمیزې د پیل تر ورځې یوه ورځ وروسته په سپین رنګ کې یو بل تور ناتار زمونږ پر اسکېرلي ولس وتپل شو. څلورنیم کاله دې غمیزې دوام وکړ او څه چې له تېرو غمیزو خوندي او جوړ پاتې وو، یو په بل پسې لوټ او تالا شول او هر څه یې د نېستۍ پر سیند لاهو کړل. دې پرله پسې غمیزو همداسې غزونې وکړې او هرې خواته یې د کرکې، ورانۍ او وحشت اورونه وشیندل.

افغانستان او افغان ولس د دې غميزو او ناتارونو په بهير کې دومره وکړېدل، چې ډېر څه يې له لاسه ورکړل. مادي شتمنۍ تباه شوې، تر (۵۰۰) زيات پلونه تباه شول، په زرګونو کيلو متره پوخ سړک تباه شو، تر (۲۰۰۰) زياتې لويې او وړې فابريکې له منځه لاړې، (۳۵۰۰) ښوونځي ړنګ او وسېزل شول، د ۷ مليونه خلکو د لوستوال کېدو مخه ونيول شوه، ۲ مليونه کسان مهاجرت ته اړ شول، د مرکز په ګډون د هېواد تر ۳۰ زيات لوی ښارونه ځيني په نيمه او ځيني په بشپړ ډول تباه شول، يو نيم مليون کسان ووژل شول، يونيم مليون ټپي، معيوب او معلول شول، په لسګونو لوی، په سلګونو منځني او شخصي کتابتونونه تباه شول، شل مليونه ټوکه کتابونه تباه او چور شول؛ يو ملي او څو سيمه ييز موزيمونه تباه شول؛ له ۱۲۰ زرو ټوټو څخه زيات تاريخي اثار له دې موزيمونو لوټ او تالا شول؛ تر ۲۰ زرو زياتې علمي تاريخي او هنري خطي نسخې تباه شوې؛ په زرګونو هنري اثار او تابلو ګانې وسېزل شول، په ټنونو سره او سپين زر تر هېواده بهر کړای شول؛ په مليونونو ټنه وسپنه او په لسګونو ټنه مس په ناڅيز قيمت پر ګاونډيانو وپلورل شول، يوه دوه سوه کلنه مجربه اردو ړنګه کړای شوه، په لسګونو زره دولتي او شخصي ګاډي ويجاړ، چور او وسېزل شول، عقيده يي، سياسي او سيمه ييزو،

سمتي او ژبنيو رنځونو او اورونو ته لمن ووهل شوه، په هېواد کې د ملي انډول او قومي توازن د ګډوډولو لپاره هڅې وشوې؛ د سياسي واک پر مصنوعي سرچينو ګوتې ووهل شوې. د لوړو زده کړو تر (۱۴) زياتې موسسې د لږ او ډېر وخت لپاره له کاره ولوبدلې، د پوهې او پرمختګ مخې ته په قصدي او ناقصدي ډول خنډونه واچول شول، د ټولنيزو او کلتوري ارزښتونو د سپکاوي او کمزورۍ لپاره هڅې وشوې. د هېواد نړيوال حيثيت ته ستر زيانونه ورواوښتل، د چاپ او خپرونو شل لوی مرکزونه تباه شول، تر شلو زياتې راډيويي او (۷) ټلويزيوني دستګاوې په بشپړ او قسمي ډول ويجاړې شوې، د هېواد زيات او يا هم ټول وګړي له ډول ډول صحي او رواني ناروغيو، اقتصادي ستونزو او نورو ربړو سره مخامخ شول. لنډه دا چې د اسې يوه غميزه پر افغانانو راغله، چې نه يې د افغانانو په تېر تاريخ کې ساری موجود و او د نړۍ په تاريخ کې به يې هم کومه انډوليزه ببلګه پيدا نه شي.

لکه چې د دې جګړې د ناورين او غميزې په بهير کې د افغانستان زياتره فرهنګي، علمي، اقتصادي مرکزونه ړنګ، ويجاړ او چور کړای شول، همدا سې د هېواد پر علمي او فرهنګي کادرونو او د کار سړيو باندې هم د مرګ او درد شمال تېر شو. په زرګونو علمي کادرونه، زنداني، شکنجه او په

بېلابېلو پراوونو کې، په بېلابېلو پلمو له کاره ګوښه کړای شول او نور په لسګونو زره د خپل ټاټوبي پربښودو ته اړ شول. یو نه اټکلېدونکی شمېر تحصیل کړي افغانان د نړۍ په ګوټ ګوټ کې خواره شول او هېواد یې له کار او علمي تجربو څخه بې برخې شو.

زه د هېواد د فرهنګ او ابادۍ د لېوال او مینه وال په توګه د خپل ژوند له پیله بیا تر دې دمه، د خپل هېواد په غېږ کې اوسېږم، د شلو کلونو د ډول ډول حکومتونو نادودې، د خپل ولس، په ځانګړي ډول د تحصیل کړو هېوادوالو پر وړاندې د هر پراو هغه ناوړه چلند مې په خپلو سترګو لیدلی، چې زموږ په لسګونو زره او ان په لکونو تحصیل کړي افغانان یې د هېواد پربښودو ته اړ کړل. اوس هېواد د علمي او مسلکي کادرونو له پلوه له یوې لویې خلا سره مخ دی، هر هغه حکومت چې په راتلونکي کې د هېواد د بیا رغونې، د ژوند د خړوب او سوکالۍ لپاره څه نیتونه او هیلې لري، نو د علمي کادرونو د نشتوالي له کبله به له سختو ستونزو سره مخ شي.

په دې اثر کې تر ممکنه بریده، په لنډیز سره، په بېلابېلو پراوونو کې د هېواد د مسلکي او علمي کادرونو، د فرار څرنګوالی او د هغو څومره والی څېړل شوی دی او د هغو د

بېرته راتګ پر څرنګوالي بحث شوی او په دې اړه څو وړاندیزونه شوي دي.

د یادونې وړ بولم، چې د زړه درد او خپلې ملي ولولې د دې کتابګوتې لیکلو ته هڅولی یم. د افغانستان په اوسنیو تنګو شرایطو کې د یو پوره علمي او کره اثر لیکل ناشوني ځکه ښکاري، چې د پوره سرچینو او منابعو پیدا کول خورا ګران او ان ناشوني دي، ځکه چې په هېواد کې هر څه تباه شوي دي، کله چې د علمي کادرونو د فرار د څرنګوالي په باب بحث کېږي، نو سړی مجبور دی، چې د معلوماتو لپاره همغې موسسې یا سرچینې ته مراجعه وکړي، خو په هېواد کې دا هرڅه تر زیاته بریده تباه شوي دي. اوس نو چې څوک د افغانستان هرې برخې ته د ور اړول شوي زیان په اړه څېړنه او پلټنه کوي، نو له سختو ستونزو سره به مخامخ شي او په ډېرو تیارو کې تر مزله وروسته ایله که پر دې بریالی شي، چې د یو څیز څرک پیدا کړي. زه هم له همدغې ستونزې سره مخ شوی یم، ما د هر رقم د پیداکولو لپاره څو ځله اړونده ادارو ته مراجعه کړې خو څرنګه چې زیات څه تباه شوي، د ډېرو ان د لازمو او ضروري ارقامو او مدارکو په پیداکولو بریالی نه شوم، کوم څه چې ترلاسه شول د همغو په رڼا کې مې دغه څو پاڼې لیکلي، له دې څخه هم څه ناڅه څرک لګي چې د هېواد

فرهنګ او په تېره بيا د علمي کادرونو په برخه کې څه تېر شوي او اوس څه پاتې دي؟ دلته به د ناتار او غميزې په بهير کې او د هغو تر پيل لږ دمخه، د هېواد د علمي او مسلکي کادرونو پر ضايعاتو خبرې وکړو.

تر غميزې د مخه څو کلونو په بهير کې ښوونيز او روزنيز بهير ته لنډه کتنه

د ۱۳۵۷ل کال د غويي تر ۷ نېټې د مخه څو کلونو کې زمور ټولنه په نسبي ډول باثباته وه، همدا ثبات د دې سبب شوی و، چې يو لړ ټولنيز، فرهنګي او د ژوند په نورو برخو کې يو لړ پرمختګونه او بريادي زمور د خلکو په برخه شي. افغانستان د مخ پر ودې هېوادونو په ډله کې په چټکۍ سره د ودې او پرمختګ پړاوونه وهل. په نړيوال، سياسي ډګر کې د هېواد دريځ ځلنده او روښانه و. د وخت حکومت خپله زياته پاملرنه ټولنيز پرمختګ، د ښوونې او روزنې عامېدلو او ودې ته را اړولې وه.

((کله چې پر ۱۳۵۲ل کال جمهوريت اعلان شو، نو نوي نظام د معارف لپاره د نوي پروګرام او ريفورم جوړولو وعده ورکړه او کار پيل شو. د کميت پر ځای کيفيت ته توجه وشوه، له همدې کبله پر ۱۳۵۲ل کال نوي ښوونځي جوړ نه شول، خو لـــه زړو ښوونځـــيو نه په بشپړ ډول کـــار واخيستل شـــو

او د ۱۳۵۱ل کال د زده کوونکو شمېره چې (۱۴۷) زره تنه وه (۱۲۰) زرو تنو ته لوړه شوه.

د معارف نوی ریفورم د ۱۳۵۳ل کال د مرغومي پر (۳۰مه) نېټه پیل شو، د دې ریفورم مهم ټکی د یو داسې پرمختللي معارف منځته راوړل و، چې د وخت افغاني ټولنې غوښتنو ته ځواب ووایي او ځوانان په ښه ډول تنویر کړي.

د دې ریفورم له مخې لومړنی زده کړې، چې وړیا او اجباري وې، له شپږو کلونو نه اتو کلونو ته لوړې شوې او منځنی دوره تجزیه شوه، دوه ټولګي ابتدایي ته ورکړل شول، چې په دې ټولګیو کې د محیطي معلوماتو او د نظري او عملي حرفو زده کړه هم شامله وه. د اتم ټولګي فارغان ثانوي او مسلکي زده کړو ته د کانکور له مخې نیول کېدل او یوځل په کانکور کې ناکامو شویو زده کوونکو ته، په یوه بل کانکور کې هم د ګډون حق ورکول کېده.

د نوي ریفورم پر اساس ثانوي دوره څلور کلنه شوه او نهم ټولګی ساینس او اجتماعیاتو ته د چمتوالي او مسلک ټاکلو لپاره تخصیص شو. پر خصوصي لېسو د یو شمېر عمومي لېسو د بدلولو اقدام وشو، وپتېیل شوه، چې ښوونکـــــي دې لېسانس او تر هغـــه نه لـــوړه زده کـــړې ولري او ټولې

داسې موسسې به د دولت په لاس کې وي او د پوهنې وزارت به ټول روزنيز فعاليتونه پرمخ بيايي.

ريفورم ژمنه کوله، چې دولت د ټولو افغانانو لپاره د زده-کړې د زمينې برابرولو مکلفيت لري او د معارف اداره به د مرکزيت پر اصل ولاړه وي. پر ۱۳۵۲ل کال ۹۰ کليوالي او ۲۵ لومړني ښوونځي نوي جوړ شول، ۱۱۲ يو معلمه ښوونځي دوه معلمه ته، ۲۵ دوه معلمه ښوونځي درې معلمه ته او ۹۷ کليوالي ښوونځي ابتدايي ته لوړ شول؛ د لويانو ۱۹۰ کورسونه په کابل، ۴۱ په بغلان کې او ۳۴ په کوهدامن کې جوړ شول.

پر ۱۳۵۴ل کال د معارف د نوي ريفورم له مخې ۲۹۴ د شپږو ټولګيو لرونکي لومړني ښوونځي او ۳۳ کليوالي ښوونځي اته ټولګيز شول، ۹ منځني ښوونځي پر لومړيو ښوونځيو بدل شول، د يو شمېر ښوونځيو پر پروګرامونو باندې د نوي ريفورم له مخې نوی نظر وشو.

جمهوري دولت د روزنيزو چارو د تمويل لپاره په ۱۳۵۳-۱۳۵۵م کلونو کې لاندې بودیجه وټاکله:

کلونه/ د بودیجې ډول	۱۳۵۳	۱۳۵۴	۱۳۵۵
عادي	۹۱۰/۷	۱۱۰۰/	۱۴۳۰/۰
انکشافي	۷۸/۱	۱۳۸/۸	۲۳۳/۲

ټول ۹۸۸/۸ ۱۲۳۸/۸

۱۲۲۳/۲

په دې دوره کې د ښوونې او روزنې ځینې مهم شاخصونه دا دي:

کلونه/شمېر	۱۳۵۳	۱۳۵۴	۱۳۵۵
۱- زده کوونکي	۸۲۱۲۰۲	۸۲۲۸۸۰	۹۲۸۰۲۲
۲- ښوونځي	۴۰۸۵	۴۰۹۸	۴۰۰۲
الف: کلیوالي ښوونځي	۱۹۰۵	۱۸۸۱	۱۷۳۵
ب: لومړني ښوونځي	۱۴۲۸	۱۸۲۲	۱۸۷۳
ج: ثانوي ښوونځي	۷۱۲	۳۹۲	۳۹۸
۳- د ښوونکو شمېر	۲۴۷۴۵	۲۴۲۲۵	۲۲۲۷۸
الف: د کلیوالي ښوونځیو	۲۷۴۲	۱۴۰۸	۲۴۲۲
ب: د لومړنیو ښوونځیو	۱۴۸۷۳	۱۵۸۳۲	۱۷۹۲۰
ج: د ثانوي ښوونځیو	۷۱۷۲	۷۴۲۵	۲۳۲۱
۴- پر یوه ښوونکي د زده کوونکو شمېر	۳۳/۲۰	۳۵/۳۸	۳۵/۱۷
۵- له دولسمو ټولګیو څخه فارغان	۱۲۸۴۸	۱۳۸۴۵	۱۴۵۲۲

د ثانوي ښوونځيو د شمېر په هکله د توضيح وړ ده، چې پر ۱۳۵۳ل کال ۱۹۲، پر ۱۳۵۴ل کال ۱۹۷ او پر ۱۳۵۵ل کال ۱۹۹ منځني ښوونځي لېسو ته لوړ شوي دي.[۱]

د (۱۹۷۵-۱۹۷۶م) کال د يوې احصائيې له مخې په افغانستان کې ۱۹۱۳ کليوالي ښوونځي، ۱۵۱۷ لومړني ښوونځي، ۵۱۲ منځني ښوونځي، ۱۹۷ لېسې، ۱۷ مسلکي ښوونځي، ۱۰ دارالمعلمينه، ۱۹ ديني مدرسې او د لوړو زده کړو ۱۴ موسسې موجودې وې[۲] د يوې بلې احصائيې له مخې پر ۱۹۷۷م کال يوازې د دارالمعلمينونو شمېر ۱۵ ته لوړ شو.

د جمهوريت په دوره کې د لوړو زده کړو وزارت بودیجه په لاندې ډول تاکل شوې وه:

کلونه/ د بودجې ډول:	۱۳۵۳	۱۳۵۴	۱۳۵۵
عادي :	۲۱۰/۴ ۲۱۲/۴	۲۴۹/۰	
انکشافي:	۲/۵	۷۲/۸	۲۴۹/۷
ټوله:	۲۱۲/۸ ۲۸۹/۱	۳۲۵/۷ ملیونه افغانی.	

دويم پنځه کلن پلان، د پوهنتون او پولي تخنيک لپاره ۹۰۰ ملیونه افغانی ټاکلې وې.

---

[۱] حبیب الله رفیع، په افغانستان کې د عصري ښوونې او روزنې پیل او پرمختیا، پېښور، ۱۳۷۷ل کال، ۱۰۸-۱۱۰ مخونه.

[۲] شباهنگ، بازسازی نهادهای فرهنگی افغانستان، د ازاد افغانستان د لیکوالو ټولنه، پېښور، ۱۳۷۶ل کال، ۸، ۷ مخونه.

پر ۱۳۵۳ل کال د کابل پوهنتون ټول محصلین (۷۷۹۸) تنه وو، چې له دې جملې څخه ۷۴۲ تنه نجونې وې او ۲۳۹ تنو استادانو درس ورکاوه.

په ۱۳۵۰-۱۳۵۲ل کلونو کې د پوهنتونو د محصلینو شمېره:

کلونه/څانګې:	۱۳۵۰	۱۳۵۱	۱۳۵۲
طب:	۱۱۷۳	۱۲۰۵	۱۱۲۳
کرنه:	۵۵۳	۷۳۵	۲۳۵
ساینس:	۲۳۲۱	۲۵۹۱	۲۰۸۳
اجتماعي علوم:	۲۹۲۳	۳۳۲۴	۳۵۱۹
دارالمعلمینونه:	۱۴۰۵	۱۹۲۴	۱۸۱۵
ټول:	۸۴۱۵	۹۸۱۷	۹۱۷۵

همدا وخت په پوهنتون کې د کورنیو او بهرنیو استادانو شمېر په لاندې ډول و:

کلونه/شمېر:	۱۳۵۰	۱۳۵۱	۱۳۵۲
کورني استادان:	۹۱۰	۸۱۲	۷۲۰
بهرني استادان:	۱۹۸	۱۷۲	۱۷۱
ټول:	۱۱۰۸	۹۹۲	۸۹۲

په دې شمېر کې ننګرهار پوهنتون، د صنعت د اداري انستيتيوت، پوليتخنيک او عالي دارالمعلمين هم شامل دي.

د جمهوريت په دوره کې د پوهنتون د محصلينو شمېره په لاندې ډوله ده:

پر زده کړو بوخت:

کلونه/پوهنځي:	۱۳۵۳	۱۳۵۴		۱۳۵۵
د کابل طب:	۷۴۴	۸۳۰		۹۸۷
حقوق:	۵۲۵	۵۲۴		۴۴۷
اقتصاد:	۴۷۱	۵۹۵		۷۴۷
ادبيات:	۱۵۳۶	۱۰۲۰		۹۷۶
شرعيات:	۵۷۱	۲۷۶		۳۲۹
انجنيري:	۵۸۱	۶۸۱		۷۵۳
کرنه:	۶۸۲	۶۴۸	۷۵۶	
علوم:	۹۴۵	۱۰۹۷		۱۱۰۱
فارمسي:	۲۲۳	۲۵۴		۲۸۸
وترنري:	۱۰۲	۱۹۸		۲۹۶
پوليتخنيک:	۱۱۱۷	۱۱۶۸		۱۱۵۸

د ننگرهارطب:	۴۴۳		۵۴۳	۲۰۱
ټول:	۷۲۸۰		۷۸۲۴	۸۴۵۲
فارغان:				
کلونه/شمېر:	۱۳۵۳		۱۳۵۴	۱۳۵۵
دکابل طب:	۸۰		۵۱	۵۵
حقوق:	۱۷۱		۱۲۲	۵۵
اقتصاد:	۲۸		۲۷	۴۱
ادبیات:	۳۵۵		۲۹۷	۳۰۲
شرعیات:	۴۲		۲۸	۲۲
انجنيري:	۴۲		۲۸	۲۹
کرنه:	۹۱	۵۹	۸۵	
علوم:	۲۲۰		۲۳۰	۱۷۸
فارمسي:	۰		۰	۰
وترنري:				
پولیتخنیک:	۱۰۹		۱۴۸	۱۹۳
ننگرهارطب:	۳۸		۵۹	۸۹

تر ۱۳۵۷ل کال دمخه افغانستان په چټکۍ سره د علمي کادرونو له پلوه موجوده خلا ډکوله، ګڼ شمېر محصلين د لوړو زده کړو لپاره د نړۍ بېلابېلو هېوادونو ته لېږل شوي وو. افغانستان د نړۍ له ګڼو هېوادونو سره ډپلوماتيک اړيکي درلودل، نو ځکه خو د لوړو زده کړو په برخه کې هم د هغو هېوادونو مرسته او ملګرتوب څرګند بده. د هېواد د لوړو زده کړو موسسو په تېره بيا کابل پوهنتون د نړۍ د هېوادونو له ځينو نامتو پوهنتونونو سره علمي او د توامیت اړيکي درلودل، هر کال يې د پوهنتون استادان د نورو لوړو تعليم لپاره بهرنيو هېوادونو ته لېږل. د کابل پوهنتون د هغه وخت استادانو د تحصيل د درجې او ځای له څرنګوالي نه څرګند ږوي، چې د پوهنتون د استادانو له سلو څخه تقريباً اتيا تنو له بهرنيو هېوادونو څخه خپلې ماسټرۍ او دوکتوراوې راوړې دي او ځينو تر ماسټرۍ تېټ تحصيل هم په بهر کې کړی دی. هغه وخت په هېواد کې د ټولنيز ژوند کچه هم دومره لوړه وه، چې د نړۍ د يو شمېر هېوادونو په

[1] حبيب الله رفيع، په افغانستان کې د عصري ښوونې او روزنې پيل او پرمختيا، پېښور، ۱۳۷۷ل کال، ۱۱۲-۱۱۷مخونه.

اندول زمور هېواد د تحصيل کړو اشخاصو لپاره خپله ټولنه يوه نسبتاً سوکاله ټولنه ګڼل کېده. تعليم او تحصيل خپل مادي ملاتړ او مادي ارزښت درلود، د هر چا ټولنيز موقف څرګند و، هر چا خپله ټولنه کې خپل ځان احساسولای شو، ځکه خو اکثرو او ان ټولو افغانانو، چې په دې موده کې په بهر کې لوړې زده کړې کړې وې څوک هم په هغو هېوادونو کې پاتې شوي نه دي او ببرته خپل هېواد ته راستانه شوي او پر دندو يې پيل کړی دی. هغه وخت د افغانستان اقتصادي کچه دومره وه، چې يو تحصيل کړي شخص او په تېره بيا د پوهنتون استاد پرې له هر پلوه خپل ژوند خړوب کړی وای. د کابل پوهنتون يو استاد د هغه وخت د استادانو اقتصادي حالت په باب وايي: ((هغه وخت کې يې مور ته دومره معاش راکاوه او په افغانيو کې دومره قوت موجود و، چې ما د خپل معاش او حق الزحمو له پيسو نه دومره سپما وکړه، چې په پروان کارته کې مې پرې يو پوخ دوه منزله کور جوړ کړ)).

د علمي کادرونو د تقرر په برخه کې هم له انصافه کار اخيستل کېده، له ځينو مهمو حساسو سياسي او اداري پوستونو پرته، په مسلکي، تخنيکي او علمي پوستونو کې اکثره د خپل مسلک خاوندان مقرر وو.

له هېواد څخه د مسلکي کادرونو فرار، هغه هم په ډله ییز ډول هېڅ په خوب او خیال کې هم نه راته. په تولیز ډول دا دوره د افغانستان د علمي کادرونو د روزنې، پالنې او په خپلو څانګو کې د ګومارنې ډېره ښه دوره ګڼل کېدی شي، ضایعات هېڅ نه وو او د نویو کادرونو د روزنې کار هم په چټکۍ سره روان و.

د علمي کادرونو د فرار پړاوونه
لومړی پړاو
(۱۳۵۷ غويی- ۱۳۵۸ مرغومی)

د افغانستان د اوسنۍ غميزې د پيل لومړۍ ورځ د ۱۳۵۷ل کال د غويي ۷نېټه ده. پر همدې ورځ په افغانستان کې جمهوري نظام رنګ او پرځای يې د يو ګوند يانې د ((خلکو دموکراتيک ګوند)) واکمني رامنځته شوه. څرنګه چې د واک بدلون د يو پوځي عمل په نتيجه کې ترسره شوی و، نو په همغه پيل کې يې وينه تويه شوه او نوي واکمن د نورو په وينو رنګ توري سره ارګ ته ننوتل او د واک پر ګدۍ کېناستل. له دې سره جوخت لومړی ذهني او بيا وروسته، سياسي پوځي ګډوډي جوړه شوه او ورو ورو يې د هېواد د سياسي او ټولنيز ژوند ټول رګونه ونيول. دا موده په افغانستان کې د افکارو له مخې پر متضادو خواوو د ټولنې د وېشنې ښه ګرم او لومړی پړاو دی. نوي واکمن چې جوړ دولتي جوړښت او امکانات يې ترلاسه کړي وو، تر هر څه لومړی په دې لټه کې شول، چې خپل ذهني، سياسي او د

دوی په نومونه ((عقیده یي)) دښمنان وځپي، نو ځکه یې تر هر څه لومړی له خپلو ((مخالفینو)) څخه د دولتي دستګاه ((تصفیې)) ته ملا وتړله. هغه وخت دا سې انګېرل کېدله، هر څوک چې د واکمن ګوند غړیتوب ونه لري او یا د هغوی سیاسي تګلار ونه مني هغه نو په اصطلاح ((انقلابي))، ((مترقي)) او ((هېوادپال)) نه دی او ((ارتجاعي)) خصلت لري. د دې بهیر لومړی ګوزار په دولتي دستګاه کې همغو اشخاصو او یا هم علمي کادرونو ته متوجه و، چې په دولتي جوړښت کې یې کار کاوه، خو له واکمن ګوند سره یې ذهني او فکري تړاو نه درلود. واکمن ګوند همدا سې کسانو پسې اور لړونی راواخیست، ګڼ شمېر یې زنداني کړل، ځینې یې له دولتي او مسلکي پوستونو څخه ګوښه کړل او ځینې یې مهاجرت او فرار ته اړ کړل. د دولتي دستګاه د ملکي برخې ترڅنګ یې په پوځ کې هم دې چارته دوام ورکړ او د ((خلقي پوځ)) د جوړولو تر سرلیک لاندې د پوځ بې شمېره روزل شوي، فني او مسلکي کادرونه، یا په مرګ محکوم شول، یا زندان ته واچول شول، یا فراري شول او یا هم له خپلو مناسبو پوستونو څخه ګوښه کړای شول. په دولت کې پر هغو علمي

موسسو هم دا حال راغی، چې سیاست سره یې چندان تړاو نه درلود؛ یوازې فرهنګي او علمي چارې یې سمبالولې.

په دې واټن کې د افغانستان ډېر نامتو علمي کادرونه او لیکوال تر خاورو لاندې شول. پخوانی صدراعظم موسی شفیق، یوسف مېړنی، سبلاب ساپی او نور یې په سلګونو ببلګې دي. د هغو زرګونو افغانانو لست، چې د ۱۳۵۸ل کال د سنبلې تر ۲۵ نېټې وروسته خپور شو په هغه کې د وژل شویو او لادرکو کسانو له نومونو څخه څرګند ېږي چې ګڼ شمېر علمي کادرونه، پوځي تکړه افسران، د قوم مخور او نور پوه افغانان، د ژوند له نعمت نه محروم شوي دي.

همدې موده کې یوازې د کابل پوهنتون د ۲۰۰ تنو استادانو له جملې څخه ۶۵ تنه استادان تلف شوي دي، چې دا پر هغه مهال د پوهنتون د استادانو تقریباً ۱۱ فیصده کېږي. یوازې د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي څخه دوکتور شجاعي، محمد علم، خانباز تنیوال، امیرمحمد مومند او خان اباد وزیري، د واکمنو له خوا ونیول شول او لادرک شول.

څرنګه چې واکمن ګوند ته یو روغ دولت او حکومتي امکانات په لاس ورغلي وو، نو دوی کولای شول له هغو

څخه د خپلو موخو، فکري او فزيکي زورواکۍ لپاره هر ډول ګټه پورته کړي. په دې پړاو کې فکري اختناق د اسې پړاو ته رسېدلی و، چې هېڅ خبرې او نظر څرګندولو حق نه درلود. هره سیاسي او ټولنیزه خبره په بل ډول تعبیر بدلای شوه او د یو شخص یا علمي کادر د زنداني کولو لپاره یوه وړه پلمه او خبره هم بس وه. په دې پړاو کې ښوونځي، پوهنځي، علمي، تولیدي او ټول دولتي مرکزونه د واکمن ګوند تر کنټرول لاندې وو او ټول هېواد لا د سراسري پاڅون پر اورني ډګر نه و بدل شوی. واکمنو کولای شول ان په کلیوالي سیمو او باندو کې هم د خپل ځواک اسونه وځغلوي، له ملي شتمنیو او لاسته راوړنو څخه هم د خپل مقصد لپاره کار واخلي. د راوروسته کلونو په اوږدو کې دې واټن کې دولتي جوړښت روغ او سلامت پاتې و، ځکه چې د کړکېچ د پیل کلونه وو. پر ۱۳۵۸ل کال د هېواد ټول استوګن نفوس ۱۳۰۵۱زره تنه اټکل شوی دی. په دې کې هغه کسان چې د کار لپاره مستعد دي (۱۵-۵۹) کلن دي ۷۳۳۳زره تنه ښودل شوي او د اقتصادي چارو او ګټې لپاره فعاله (بشري قوه) ۴۹۵۰ زره تنه اټکل شوي. په اقتصادي چارو کې د مصروفو فعالو کسانو شمېر ۴۵۹۱ زره تنه ښودل

شوی، چې له دې جملې څخه په توليدي برخه کې ۴۰۷۳ زره تنه او په ناتوليدي برخه کې ۵۱۸ زره تنه ښودل شوي دي.[۱]

دغه راز پر ۱۳۵۷ل کال ملي ناخالص محصول، چې ګټه ورځخه پورته شوې ده (۱،۱۵۹) ملياړده افغانۍ او توليد شوی داخلي ناخالص محصول (۹،۱۴۲) ملياړده افغانۍ و[۲] د يادونې وړ ده، چې پر دې وخت افغانۍ خپل ارزښت درلود او يو امريکايي ډالر تقريباً په ۵۰ افغانۍ تبادله کېده.

پر ۱۳۵۷ل کال هغه ملي عايد چې ګټه ورځخه پورته شوې (۷،۱۱۱) ملياړده افغانۍ، داخلي توليد شوی عايد (۵،۹۵) ملياړده افغانۍ و[۳] پر دې کال د مالدارۍ محصولات د غوښې له پلوه (۱۹۵) زره ټنه، د شيدو له پلوه (۷۹۲) زره ټنه، د وړيو له پلوه (۷،۲۲) زره ټنه و.[۴] پر دې کال د دولتي او مختلط سکتور د صنايعو د توليداتو ارزښت ۵،۱۳۴۳۲ مليونه افغانۍ و [۵].

---

[۱] ګزيدهٔ شاخصهای احصائيوی، د احصائيې وزارت د نشراتو رياست، کابل ۱۳۷۰ل کال، ۸مخ.

[۲] همدا اثر ۹ مخ.

[۳] همدا اثر ۱۱ مخ

[۴] همدا اثر ۲۰ مخ.

[۵] همدا اثر ۲۷ مخ.

د خصوصي سکتور د صنايعو د توليداتو ارزښت مجموعاً ۴۱۴۴،۰ مليونه افغانۍ و. د ترانسپورت په برخه کې بايد سړی ووايي، چې ۲۲،۱ زره عرادې لاری، ۱۲،۳ زره بسونه، ۳۰،۷ زره ګړندي ګاډي او ۹،۵ زره ټکسي موټرونه موجود وو.[۱]

پر ۱۳۵۷ل کال د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ حجم ۷۴۷ مليونه ډالره و، له بهر څخه د راوړل شويو شيانو ارزښت ۶۸۱،۴ مليونه ډالره و.[۲] د نقدي وارداتو ارزښت ۴۲۰ مليونه ډالره و.[۳]

د دې ارقامو له يادونې څخه مقصد دا و چې په ۱۳۵۷-۱۳۵۸ کلونو کې دولتي دستګاه جوړه پاتې وه او لا هم هېواد له نورې نړۍ څخه په بشپړ ډول بېل شوی نه و. له فکري اختناق، جبر او نورو ډول ډول ظلمونو سره سره د ژوند اقتصادي خوا ډېره کمزورې نه وه، خو ورو ورو د کمزورۍ خواته روانه وه. همدغو امکاناتو واکمنو ته د دې وس ورکړی و چې د هېواد په اکثرو سيمو کې د خپلو ذهني مخالفينو او يا هم د څنګزنو اشخاصو، په تېره بيا د تحصيل کړو او علمي کادرونو حرکتونه وځاري، يا يې زنداني کړي او يا يې په مرګ

(۱) ګزيدهٔ شاخصهای احصائيوی، ۳۰-۳۳ مخونه.
(۲) همدا اثر ۳۵-۳۶ مخونه.
(۳) همدا اثر ۴۰ مخ.

محکوم کړي. د هغه وخت واکمنو ښوونې او روزنې ته له خپل اندود سره سمه پاملرنه کوله. ځینې نوي ښوونځي او علمي مرکزونه هم جوړ شول، خو په ټولو کې د واکمن ګوند تګلاره عملي کېدله.

پر ۱۳۵۷ل کال د ټول هېواد په کچه د ښوونځیو، د سواد د زده کړو او د لوړو زده کړو د موسسو څومره والی په لاندې ډول و:

د ښوونځیو شمېر:	۳۸۴۳
له هغو څخه:	
لومړني ښوونځي	۳۵۳۰
منځني ښوونځي-لېسې	۳۱۳
د زده کوونکو شمېر	۱۰۳۴ زره تنه
له دې څخه:	
په لومړنیو ښوونځیو کې	۹۴۲زره تنه
منځینو ښوونځیو-لېسو کې	۹۲زره تنه
د فارغانو شمېر	۵۲،۳زره تنه
له دې څخه:	
لومړني ښوونځي:	۳۹،۸ زره تنه

منځني ښوونځي-لېسې: ۱۲،۵ زره تنه
د ښوونکو شمېر: ۳۵،۰ زره تنه
په دې کې د ښځينه ښوونکو شمېر ۵،۸ زره تنه
د سواد د زده کړې کورسونه ۱۵،۷ زره
د کورسونو شاملين ۵۲۲،۷ زره تنه
د فارغانو شمېر ۱۷،۸ زره تنه
د ښوونکو او سوپرويزرانو شمېر ۱۳،۸ زره تنه

د لوړو زده کړو څومره والی:

د لوړو زده کړو د موسسو شمېر ۳
د پوهنځيو شمېر ۱۸
د ټولو محصلينو شمېر ۱۱،۳ زره تنه
د شاملانو شمېر ۴،۷ زره تنه
د فارغانو شمېر ۱۵۵۳
د ټولو استادانو شمېر ۹۹۲ تنه
له دې جملې څخه بهرنيان ۱۷۵ تنه
د منځنيو مسلکي او حرفه يي ښوونځيو شمېر ۴۴
د محصلينو شمېر ۱۲۰،۷ زره تنه
د شاملانو شمېر ۵،۴ زره تنه
د فارغانو شمېر ۱۵۹۵ تنه
د ښوونکو شمېر ۹۹۸ تنه

له دې جملې څخه بهرنۍ ښوونکي	۲۰ تنه
د تخنیکو مونو شمېر	۲
د محصلینو شمېر	۱۷۰۲ تنه
د لومړي کال محصلینو شمېر	۴۵۳ تنه
د فارغانو شمېر	۲۰۴ تنه
د استادانو شمېر	۱۹۰ تنه
له دې جملې نه بهرنیان	۸۵ تنه
د ښوونکي دروزنې د موسسو شمېر	۱۴
د ټول محصلینو شمېر	۲،۴ زره تنه
د لومړي کال شاملان	۲،۷ زره تنه
د فارغانو شمېر	۲۴۶۱ تنه
د استادانو شمېر	۳۷۰ تنه[1]

په دې واټن کې لکه د ټولنې د نورو برخو په څېر په علمي او کلتوري مرکزونو کې هم سخت فکري اختناق او ایډیولوژیکه زورواکي موجوده وه. هغه کسان چې دیو فکر او نظر په ځانګړې ډول د ملـــي او اسلامي انـد څښتنان وو، تر

[1] گزیده شاخصهای احصائیوي ۱۳۷۰ل کال، د احصائیې وزارت، کابل، ۵۵-۵۸ مخونه.

بل هر چا يې د زياتې وېرې احساس کاوه. هڅه وشوه چې په روزنيزو او تحصيلي موسسو کې په نصاب کې بدلون راوستل شي. د سياست په نوم يو مضمون په درسي نصاب کې ځای کړای شو او لږ تر لږه دوه ورځې د يوه ساعت لپاره تر شپږمو پورته ټولګيو کې تدريسېده. د زده کوونکو او محصلينو د درسي پروګرام د ياد وړ برخه دې مضمون او د دې تر څنګ ګڼو مارشونو او سياسي غونډو نيوله. په درسي چارو او نورو برخو کې د ګوندي لومړنيو سازمانونو لاسوهنه او ټولواکي هم د دې سبب شوه، چې واکمن ګوند او د علمي کادرونو ترمنځ د واټن، تضاد او دښمنۍ امکانات برابر شي. واکمنو هم د خپلې ايډيولوژۍ پر وړاندې هېڅوک او هېڅ شی نه شو زغملای، ځکه خو به يې غوڅ عمل ترسره کاوه.

د همدې وژنو، ترټنو، زندۍ کولو او فکري بحران او فشار له امله ګڼ شمېر هېوادوال د خپل ټاټوبي پرېښودلو ته مجبور شول. يوازې د ۱۳۵۷ل کال په بهير کې د پاکستان د راډيو په وينا ۵۰ زره افغانان پاکستان ته مهاجر شوي وو. د ۱۳۵۸ل کال تر مرغومي پورې په اټکلي ډول د دې کسانو شمېر تر ۱۴۰ زره تنو پورې ورسېده. په دې شمېر کې د عامو ولسي، مذهبي کسانو او د هغوی د کورنيو د ځينو غړو په ګډون د هېواد ګڼ شمېر علمي کادرونه او تحصيل کړي اشخاص هم شامل وو. د

زیاتو علمي او پوهو کسانو اټکل ځکه کېدی شي، چې تر هر چا لـومړی دوی تـه زیـان ګـوابنس او خطـر متوجـه و. کـه د افغانسـتان د لوسـتي قشـر منځنی کـچ پـه پـام کـې ونیـول شـي یانې پـه سلو کې (۵-۷) تنو پـورې، نـو پـه ۱۴۰ زرو تنو کـې بـه اټکل لس زره تنه لوستي کسان په دې موده کې پاکستان ته ور اوښتي وي او که بیا له هرو لسو لوستو کسانو څخه یو تن د لوړو زده کړو خاوند وګڼل شي نو په دې بهیر کې به اټکل یوزر تنه د لوړو زده کړو څښتنان د هېواد پربښودو ته اړ شوي وي. په پوځ کې د بغاوتونو، په دولتي دستګاه کې د نارضایتیو او پـه خپلـه د واکمنـو د زورواکیـو لـه املـه بـه تـر دې هـم زیـات تحصـیل کـړي اشـخاص د هېـواد پـه دننـه کـې، زنـداني، وژل شـوي او یـا هـم تـري تـم شـوي وي. کـه د کابـل پوهنتـون د تلف شویو استادانو او علمي کادرونو احصائیه د یو منځني حد او معیار په توګه په پام کې ونیول شي، نو لږ تر لږه بـه هر علمي مرکز په سلو کې لسمه برخه علمي پرسونل له لاسه ورکړی وي. د دې ترڅنګ په دولتي جوړښت کې له خپلو مناسبو پوستونو څخه د مسلکي کادرونو ګوښـه کـول او یـا د هغـو دواک سلبول او د هغو پرځای د نویو کسانو ټاکل هغه بل ناوړه عمـل و، چې د هېواد مسلکي کادرونو ته یې د فرار لارې چارې برابرې کړې او ځینې یې له خپل مسلک څخه لرې کړل.

کله چې د دې پېر د واکمنو پر وړاندې د مختلفو مذهبي ډلګيو په مشرۍ وسلواله مبارزه پيل شوه، نو هغوی هم د علمي کادرونو، په ځانګړي ډول د ښوونکو پر وژلو، سپکولو او د ښوونځيو پر ړنګولو او سوځولو صرفه ونه کړه، ګڼ شمېر ښوونکي يې ووژل او ځيني نور يې له کليو نه ښارونو او يا هم بهر ته فرار کړل.

(۱۳۵۷-۱۳۵۸ل کلونه) واټن په هېواد کې د ډله ييزو وژنو، زنداني کولو او ((فکري تصفيې)) او په ډله ييز ډول په هېواد کې د علمي کادرونو د وژنې او فرار د پيل موده ده.

دويم پړاو

(۱۳۵۸ مرغومی- ۱۳۶۵ غويی)

د ۱۳۵۸ل کال د مرغومي پر ۷ مه نېټه پر افغانستان باندې پيل شوې غميزه د نويو واکمنو په نومونه: ((تکاملي او بشپړتيايي پړاو)) ته ورسېد. پخواني شوروي اتحاد پر افغانستان مستقيم پوځي يرغل وکړ او خپل لاسپوڅي يې د کابل پر واک واکمن کړل. له دې سره جوخت د پرديو او د هغو د کورنيو پلويانو پر وړاندې سراسري ملي او اسلامي پاڅون پيل شو، ورسره له هېواده د ډله ييز مهاجرت لړۍ په ډېرې چټکۍ سره پيل شوه. روسانو پر لويو ښارونو خپل واک ټينګ کړ، خو پر کليوالو سيمو لاسبري نه شول، ځکه نو په لومړي سر کې په کليوالو سيمو، له ښارنه په لرې پرتو او غرنيو سيمو کې توده جګړه پيل شوه. د جګړې په ترڅ کې بې شمېره کورونه وران او په لکونو افغانان مهاجرت او مبارزې ته اړ شول، هغه ښوونځي، روزنځي او د زده کړو نور مرکزونه چې له لويو ښارونو څخه بهر وو، يا د جګړو په ترڅ کې تباه شول او يا هم د نويو واکمنو د مخالفينو له خوا د دولتي ملکيت تر

پلمـي لانـدې ړنـګ، چـور او وسـپزل شـول. نويـو واکمنـو د کورونـو پـه ړنګولـو او بمبـارۍ او مخـالفينو د ښـوونځيو پـه ړنګولو کې خپل ټول وس چار پر کار واچوه.

د يـوې احصـائيې لـه مخـې تـر ۱۹۸۲م کـال پـورې يـوازې پاکســتان او ايــران تــه پــه ترتيــب ســره (۲،۷۰۰،۰۰۰) او (۲،۰۰۰،۰۰۰) تنه افغانان مهاجر شوي دي.[۱] او نور ځينو نورو هېوادونو ته تللي دي. دا تقريباً پنځه مليونه افغانان دي. که چېرې په دې افغانانو کې مورِ د افغانسـتان د هغـه وخـت د لوستي قشر هغه ډېره کمه کچه هم په پام کې ونيسو نو لږ تر لږه بـه د پنځـه مليونـو مهـاجرو پـه مـنځ کـې (۲۵۰۰۰۰) تنـه لوسـتي افغانان شامل وي. له دې رقم څخه د لوړو زده کړو د خاوندانو شمېر هم په اټکليز ډول څرګند ښدی شي. پر دې وخت نه يـوازې دا چې د پردیو او د هغو د ملګرو پر وړاندې په کليوالي سيمو کې زيات غبرګون موجود و ،بلکې د ښارونو پـه لويـو فرهنګي او اکـاډميکو مرکزونـو کـې هـم د هغـو پـر ضـد څرګنـدې او ناڅرګنـدې هڅـې موجـودې وې. رونړ انـدو او هېـواد پـالو تحصيل کړو افغانـانو د پرديـو سياسـي او پـوځي واکمنـي نـه شـوه زغمـلای، نـو ځکـه خـو يـې د هغـوی پـر ضـد يـا لـه جهـادي ليکو سره اړيکي ټينګول او يـا خپلـو ملـي ولولـو ، پـه ځـاني او

[۱] Afghan Refugee Bulletin, UNHCR, Febaruary ۱۹۹۹, Page ۱۳

ډله ییز ډول مبارزو ته هڅول. روسانو او نوو واکمنو هم په ډېر دقت سره د هغوی هر ډول عمل څاره او هغوی یې په ډېره زوروا کې سره له منځه وړل. په دې پړاو کې هم د هېواد بې شمېره تحصیل کړي اشخاص د زندان تورو کوټو ته دننه کړای شول، ګڼ شمېر یې له خپلو مسلکي دندو څخه ګوښه شول او یو زیات شمېر یې مهاجرت ته اړ شول.

په دې دوره کې بل کار دا وشو، چې د هېواد تحصیل کړی قشر پر دوو متضادو لارو ووېشل شو، یو هغه چې د دولت په چوکاټ کې پاتې شو او له نوي نظام سره یې فکري او روانې اړخ ولګولای شو او بل هغه چې دا تګلاره یې غندله او د هغې پر ضد یې مبارزه کوله. پر دې وخت د افغانستان د تحصیل کړي قشر زیاته فکري انرژي په ګړنې او لیکنې ډول، د مخالفو فکري تګلورو په تبلیغ او ترویج کې مصرفېدله، په حقیقت کې سیاسي فضا پر مسلکي تشبث او پلټنو خپله خپسه کېنولې وه او د اکثرو مسلکي او علمي کادرونو انرژي له دغو دوو لورو نه، په یوه کې مصرفېدله. سره له دې چې په عام ډول ټول هېواد کې جګړه روانه وه، خو بیا هم واکمنو هڅه کوله، چې په ښارونو کې ژوند په نورماله بڼه دوام ومومي، ځکه خو یې اکثره ښوونځي، پوهنځي، روزنیز او علمي مرکزونه فعال ساتلي وو او په ځینو برخو کې یې د پراختیا هڅه کوله. په

ښارونو کې د دولت دستګاه تقریباً روغه پاتې وه. پر ۱۳۶۰ل کال د ټول دولت په ملکي برخه کې د مامورینو شمېر (۸۰۹۸۰) تنو او د اجیرانو شمېر (۹۱۰۱۲) تنو ته رسېده[۱]. چې د ملکي برخې د ټولو کارکوونکیو شمېر ۱۷۱۹۹۲ تنو ته رسېده.

پر ۱۳۶۱ل کال یوازې د کابل ښار د لومړنیو ښوونځیو د زده کوونکیو شمېر ۱۷۷۷۷۳ تنه وو، چې د ۵۷۲۰ تنو ښوونکو له خوا ورته درس ورکول کېده. د منځنیو ښوونځیو د زده کوونکیو شمېر ۸۸۲۰۲ تنه وو، چې د درس چارې یې د ۳۱۱۲ تنو ښوونکو له خوا پرمخ وړل کېدې.[۲]

په همدې کال یوازې دهېواد د سړو سیمو په ښوونځیو کې ۳۵۸۹۲ تنه زده کوونکي، لومړي ټولګي ته جذب شوي وو.[۳]

پر ۱۳۵۹ل کال د کابل پوهنتون د محصلینو شمېره ۸۸۴۲ تنه وه چې ۳۴۵۲ تنه نوي شامل شوي وو او ۱۹۸ تنه یې فارغان درلودل.

کابل پولیتخنیک ټول ۱۲۳۹ تنه محصلین درلودل، ۱۳۶۱ شاملین او ۲۳۶ تنه فارغان.

---

[۱] حقایق تاریخی و ارقام احصائیوی درباره ء کابل، د احصائیې مرکزي اداره، ۱۳۶۲ل کال، ۹۳ مخ.

[۲] همدا اثر، ۲۲-۲۳ مخونه.

[۳] د افغانستان کالنی، ۱۳۶۱ل کال، ۲۱۲ مخ.

د طب د عالي زده کړو انستيتيوت، د کابل د طب انستيتيوټ په ګډون: ۱۹۰۵ تنه شاګردان، ۵۱۳ تنه شاملين او ۵۲ تنه فارغان درلودل.

پر ۱۳۶۰ل کال د کابل پوهنتون د ټولو محصلينو شمېر ۷۲۹۷ تنه، د نويو شاملينو ۲۰۵۵ تنه او د فارغانو شمېر يې ۱۲۳۶ تنه وو، د کابل پوليتخنيک انستيتيوټ پر همدې کال، ۱۷۷۶ تنه شاګردان، ۴۰۱ تنه نوي شاملين او ۲۳۴ تنه فارغا درلودل. د طب د لوړو زده کړو او کابل طب انستيتيوټ ۲۰۲۲ تنه شاګردان درلودل، ۱۳۶۵ تنه يې نوي شاملين او ۸۱ تنه يې فارغان درلودل.[1]

د يو بل رقم له مخې په مجموعي ډول پر ۱۳۶۱ل کال د لوړو زده کړو د درېو موسسو (کابل پوهنتون، کابل پوليتخنيک او ننګرهار پوهنتون د ټولو محصلينو شمېر (۱۰۹۳۶) تنه چې له هغې جملې څخه (۴۱۴۵) تنه نوي محصلين وو. همدارنګه د لوړو زده کړو (د اداري او حسابداري) او (کرنې) په موسسو کې (۷۵۲) تنه محصلين وو، چې له هغې جملې څخه (۲۴۹) تنه نوي شاملان وو. د تخنيکم د محصلينو شمېر (۱۰۳۲) تنه، چې له هغې جملې نه (۴۲۸) تنه نوي محصلين وو او همدارنګه

[1] حقايق تاريخي و ارقام احصائيوی درباره ء کابل، ۲۴ مخ.

د تخنیکي حرفه یي لومړي نمبر ښوونځي شاملان (۷۷) تنه وو.[۱]

۱۳۵۸-۱۳۶۵ کلونو په هېواد کې له ګرمې جګړې سره سره، په ښارونو، په تېره بیا په لویو ښارونو کې د ښوونې او روزنې بهیر درول شوی نه و، البته پر ټولو فرهنګي، علمي او روزنیز مرکزونو، د واکمنو د فکري تګلارې سیوری خپور شوی و. د لوړو زده کړو موسساتو په هر ټولګي کې د ټولنپوهنې په نامه یو مضمون جبري و، ګوندي سازمانونو د علمي مرکزونو په اداري او علمي چارو کې د لاسوهنې او د کارونو بدلون پوره واک درلود.

ګوندي غونډو، مارشونو او میټینګونو، د روزنیزو، ښوونیزو او فرهنګي مرکزونو زیات وخت اخلالاوه، واکمن ګوند ته ژمن اشخاص، که څه هم پوره علمي واک یې نه درلود، خو د عملي مرکزونو د اداري چارو لپاره ګومارل کېدل. د لوړو زده کړو، پوهنتونونو او بهر ته په تحصیلي بورسونو کې د تګ په مساله کې، واکمنې سره د ټراو او نږدې والي معیار په پوره ډول په پام کې نیول کېده.

د ښوونې او روزنې وزارت د لوړ کچ د یو کارکوونکي د وینا له مخې د **۱۳۵۷-۱۳۶۵** کلونو په واټن کې تر (**۴۵**) زرو تنو

[۱] د افغانستان کالنۍ، کابل ۱۳۶۱ل کال، ۳۷۰ مخ.

زیات افغانان، د وخت له حکومت سره دوستو هېوادونو په ځانګړې ډول ((شوروي اتحاد)) ته تللي دي. د دې کسانو د یاد ورځې شمېر تر تحصیل وروسته د څو کلونو په بهیر کې ببرته هېواد ته راستون شو او ځینې یې لا په لوړو، مهمو او حساسو دولتي پوستونو کې وګومارل شول، خو په دې وخت کې هم یو شمېر هغه افغانان چې بهر ته د لوړو زده کړو لپاره تللي وو، ببرته راستانه نه شول.

له هېواد څخه د علمي کادرونو په مهاجرت کې کمی رانغی او لاهم په هېواد کې هغه لاملونه، چې د علمي کادرونو د فرار سبب کېدل، پر ځای وو. د بهرنیو یرغلګرو مستقیم واک او فشار، سیاسي او فکري اختناق، د ژوند نه تضمین، د مسلکي معیار بې ارزښتي، وژنه، ترور او زنداني کول هغه عوامل وو، چې له هېواده د مسلکي کادرونو د وتلو سبب ګرځېدل. په دې واټن کې د فرار ستر لاملونه سیاسي، فکري او عقیده یي وو. اقتصادي ستونزو په کې دومره اغېز نه درلود.

په دې بهیر کې دولت هر کال د لوړو زده کړو په برخه کې، په بهر کې د تحصیل کوونکو افغانانو پر شمېر سربېره په منځني ډول ۲۰۰ تنه فارغان ټولنې ته وړاندې کول. خو له هېواد څخه د تلونکو هغو افغانانو شمېر په دقیق ډول څرګند نه دی، چې

لوړې زده کړې يې لرلې، يوازې د کابل پوهنتون ۱۰۰ تنو څخه زياتو استادانو، پر هغه وخت خپله دنده خوشې کړې ده.

پر دولتي اختناق، جبر او پردې ښکېلاک د دولت مخالفينو هم، په هېواد کې د علمي کادرونو، په ځانګړې ډول، د ښوونکيو پر وژنې صرفه ونه وکړه.

((يوازې د معارف په برخه کې تر (۱۳۵۷-۱۳۶۶) پورې ۲۰۰۰ څخه زيات ښوونکي وژل شوي دي))[1] چې اکثره يې د مخالفو کسانو له خوا وژل شوي دي.

غوره ببلګه يې پر همدې وخت د لغمان ولايت د الينګار په ولسوالۍ کې د ۹ تنو ښوونکو ډله ييزه وژنه ده چې د يو جهادي تنظيم له خوا وشوه. دا ښوونکي په ډېر دردوونکي ډول، د غره په يوه سمځه کې ووژل شول او تر دې مياشتو وروسته يې خپلوانو مړي پيدا کړل.

((همدا راز په همدې واټن کې ۱۸۵۰ ښوونځي ړنګ او د هغو دوه سوه زره مېزونه او څوکۍ سېزل شوي دي.

ښوونځيو کې دماشومانو د داخلولو په شمېر کې په سلو کې ۴۰ کمی راغلی دی. دغه راز پر همدې وخت ۱۱۴ روغتيايي مرکزونه او ۲۸ روغتونونه هم تخريب شوي دي)).[1]

---

[1] پوهنمل دوکتور نجيب الله فايز، اجتماعی علوم مجله، کابل پوهنتون، ۱۳۶۸ل کال، ۱۹۱-۱۹۸ مخونه.

[۲] پوهنمل دوکتور نجیب الله فایز، اجتماعی علوم مجله، کابل پوهنتون، ۱۳۲۸ل کال، ۱۹۱-۱۹۸ مخونه

دربیم پړاو

(۱۳۶۵ غویی- ۱۳۷۱ غویی)

پـر ۱۳۶۵ل کـال، پـر افغانسـتان نړیوالـو فشـارونو او پـه افغانستان کې دننه ګرمو وسله والو جګړو، بهرني یرغلګر دې تـه اړ کړل، چې د کابل رژیم په مشرتابه کې بدلون راولـي او خپله ورو ورو له افغانستان څخه پښې سپکې کړي. د ۱۳۶۵ل کال د غـویي پر ۱۴ نېټه دا بدلون راوسـتل شـو. لـه نـوي بدلون سره په دولتي ادارو او نورو علمي مرکزنو کې د هغـه اختنـاق او فشار بار ورو ورو کم شو، چې لـه اتو کلونـو راهیسـې هلتـه واکمـن و. د دې فشـار د کمښـدو یـو اساسـي علـت دا و، چـې بهرني یرغلګر او کورني واکمن لړ شان پـر دې پـوه شـوي وو، چې یـوازې د برچې پـه څوکـه د خلکـو د افکـارو، عقایـدو او نظریو وژنه امکان نه لري. د حکومت زیاته پاملرنه د مخـالفینو له خوا، فزیکـي خطر او جګړې تـه متوجـه وه، د دولـت پـر ضـد ګړنې او ان لیکنـي تبلیـغ تـه دومـره پـه قهرجنـه سـترګه نـه کتـل کښدل. په ځانګړې ډول په وروستیو کلونو کې. د دولت فزیکـي ځواک ورځ پـر ورځ کمزوری کښده. جګړه لـه کلیـو، غرونـو او

باندې خخه د لويو ښارونو ترخنګ او پر هغو باندې د مستقيم فشار راوستلو تر بريده راورسېده او ان ځينې لوی ښارونه هم د مخالفينو لاسته ورغلل، نو په دغسې يو حالت کې واکمن مجبور وو چې د يو ډول دموکراسۍ او ازادۍ تمثيل وکړي، ان تر دې چې ځينو ته د رښتيني وګړواکۍ په بڼه ښکارېدله، د بيان او قلم ازادي په وروستيو وختونو کې زياته شوه، هغه فشار چې پخوا د څارنې، نيونې، وژنې او زنداني کولو په برخه کې موجود و، ورو ورو خپل زور او ځواک بايلود، خو بيا هم په دې پېر کې له هېواده د مسلکي کادرونو او نورو افغانانو د وتنې لړۍ بنده نه شوه. لويو ښارونو، لکه: جلال اباد، کندهار او نورو کې د درنو جګړو پيل او دوام او همدارنګه د دوارو غاړو له خوا، د ډېرو درنو، وژونکو او عصري وسلو استعمال، ګڼ شمېر افغانان مهاجرت ته اړ کړل. د دې پراو په لومړنيو وختونو کې د سياسي او عقيده يي اختناق له کبله يو شمېر علمي کادرونه يا ووژل شول، يا زنداني شول او يا هم فراري شول. په وروستيو وختونو کې د ښکاره وژنو او زنداني کولو شمېر لږ او وروسته بيا ببخي ناڅرګند شو، خو بياهم د علمي او مسلکي کادرونو د مهاجرت لړۍ بنده نه شوه. د دې پېر په وروستيو څو کلونو (درېو کلونو) کې اکثره خلک پر دې باور شول، چې د رژيم پښې د

ټینګې نه دي، نو هر چا په ځانګړې ډول تحصیل کړو اشخاصو هڅه کوله، چې په یوه نه یو ډول ځان ته له هېواده د وتلو لار پیدا کړي. پر دې وخت ګڼ شمېر هغه کسان له هېواده ووتل، چې په لویدیزو هېوادو کې یې زده کړه کړې وه. له روانې، ذهنې او مسلکي پلوه ورته ډاډه ښکاره کېده، چې که تر هېواده بهر ته لاړ شي، نو ژوند یې تضمین او خړوبېدی شي. د مسلکي کادرونو د فرار بل اساسي لامل دا هم و، چې پر دې وخت د دولت اقتصاد ورځ پر ورځ کمزوری کېده، واکمنو زیات لګښت د جګړو په برخه کې کاوه.

د مسلکي او علمي کادرونو معاش د دې جوګه نه و، چې نور دې دوی د پخوا په شان له هغه څخه د خپل ژوند چارې سمبال او خړوبې کړي. عمومي بې باوري هم بل لامل و. ان په واکمن ګوند او حکومت کې ډېر داسې مسلکي کادرونه او اشخاص وو، چې په همدې پېر کې یې خپلې کورنۍ هم بهر ته لېږدولې وې او په خپله هم د وتلو په حال کې وو. دا ډول اشخاصو ان د دولت له رسمي امکاناتو څخه په ګټې اخیستنې سره، ځانونه بهرنیو هېوادونو ته وایستل. ځینې هغه اشخاص، چې د دولت له خوا بهرنیو هېوادونو، په ځانګړې ډول پخواني شوروي اتحاد ته تللي وو، د تحصیل دوره یې پای ته رسېدلې وه، هغوی هم اکثرو هېواد ته له

راتګ څخه ډډه وکړه او یو شمېر نورو چې هلته یې تحصیل کړی و ، هغوی هم په دې لټه کې شول، چې له یوې لارې، بېرته ځان همغو ټولنو او هېوادونو ته ورسوي، نو په دې ډول پر دې وخت هم د عامو افغانانو او هم د تحصیل کړو افغانانو د فرار لړۍ کمزورې نه، بلکې لا ګرمه شوه. دملګرو ملتو د مهاجرینو د یوې رسمي شمېرنې له مخې پر ۱۳۶۵ل= ۱۹۸۶م کال د افغانستان د ټولو مهاجرینو شمېره (۴،۷۰۲،۰۰۰) تنه وه پر ۱۳۷۰ل=۱۹۹۱م کال دا شمېره (۲،۱۹۷،۰۰۰) تنو ته ورسېده،[۱] د مهاجرینو د څومره والي په اړه به وروسته یو جدول وګورئ.

یوازې له کابل پوهنتون څخه په دې موده کې اټکل (۱۰۰) تنو په شاوخوا کې استادان مهاجر شوي دي. همدارنګه بل هر علمي او فرهنګي مرکز هم دومره ضایعات ورکړي دي.

د ځینو علمي کادرونو ځایونه نویو کادرونو ډک کړل، خو نه په هغه کیفیت او د ځینو لا ځایونه هم تش پاتې شول. پر دې وخت په پوځ کې په زرګونو مسلکي کادرونه، د کودتاوو او اړو دوړو په نامه له دندو لرې کړای شوي دي، بې شمېره وژل شوي او ځینې یې فراري شوي دي، خو له دې ټولو بدمرغیو، فرارونو، جګړو، وژنو، تلفاتو او ورانیو سره سره بیا هم په ټولیز ډول د دولت اډانه او چوکاټ تر زیاته حده روغ پاتې و.

[۱] Afghan Refugee Bulletin, UNHCR, February ۱۹۹۹, Page ۱۳

هغه زېرمې چې پر دې وخت له حکومت سره پاتې وې، په ځانګړې ډول په پوځي برخه کې، که چېرې د یو رغنده ملي حکومت لاسته ورغلې وای، افغانستان به له پوځي پلوه ، که پر ځینو ګاونډیو برلاسی نه وای، نو کمزوری خو به تر ې په هېڅ وجه نه وای. د شپږو لسیزو د بېلابېلو حکومتونو د ابادیو او لاسته راوړنو اکثره شتمني، په لویو ښارونو کې راټوله شوې وه، د دې وخت د حکومت ارقام او جوړښت ښیي چې پر هغه وخت افغانستان د ایډیالوژۍ له پلوه که د هر ډول حکومت درلودونکی و ، خو یو ډول منظم تشکیل یې درلود.

((پر ۱۳۶۸ل کال پر پوځي تشکیلاتو سربېره د دولت د ټولو کارکوونکو شمېر (۹ ،۱۷۸) زرو ، پر ۱۳۶۹ل کال (۹ ،۱۸۸) زرو او پر ۱۳۷۰ل کال (۱ ،۱۹۲) زرو تنو ته رسېده. پر ۱۳۶۹ل کال هغه ملي ناخالصه محصول چې ګټه ورځخه اخیستل شوې (۸ ،۱۵۲) ملیارده افغانۍ او پر ۱۳۷۰ل کال (۳ ،۱۴۴) ملیارده افغانۍ ارزیابي شوی و. په همدې دوو کلونو کې تولید شوی داخلي ناخالصه محصول په ترتیب سره (۲ ،۱۱۴) او (۱ ،۱۱۴) ملیارده افغانۍ ښودل شوی دی. پر ۱۳۶۹ل کال هغه ملي عاید چې ګټه ورځخه اخیستل شوې (۲ ،۱۱۲) ملیارده افغانۍ ښودل شوی او په ۱۳۷۰ل کال کې (۱ ،۱۰۴) ملیارده افغانۍ ښودل شوی دی. تولید شوی داخلي عاید پر همدې دوو کلونو په

ترتیب سره (۵،۷۴) او (۹،۷۳) ملیارده افغانۍ ښودل شوی دی. د بلاعوضو مرستو له پلوه د وارداتو اندازه پر ۱۳۶۷ل کال (۴،۲۰۹) ملیونه، پر ۱۳۶۹ل کال (۴،۲۰۴) ملیونه او پر ۱۳۷۰ل کال (۵،۸۷) ملیونه ډالره ښودل شوی دی. د هېواد په پرمختیایي پروژو کې پانګه اچونه پر ۱۳۶۹ل کال (۵۳۰) ملیارده افغانۍ ښودل شوې او پر ۱۳۷۰ (۴۷۲) ارزیابي شوې ده. په ۱۳۶۹-۱۳۷۰ کلونو کې د دولتي او مختلط سکتور د فعالو تولیدي موسسو شمېر، پر ۲۹۴ ښودل شوی او پر ۱۳۷۰ کال ۷۱۷ ارزیابي شوی دی. د همدې سکتور د تولیداتو ارزښت پر ۱۳۶۹ کال (۵،۱۳۵۲۴) ملیونه افغانۍ ښودل شوی او پر ۱۳۷۰ل کال (۳۱،۲۱۴۹) ملیونه افغانۍ ارزیابي شوی دی.

د شیانو د خرڅلاو د دوران ارزښت، پر ۱۳۶۹ کال (۵۸۴۳۳) ملیونه افغانۍ و او پر ۱۳۷۰ کال (۴۵۲۲۲) ملیونه افغانۍ ښودل شوی دی.

پر ۱۳۶۸ل کال د بهرنۍ سوداګرۍ حجم (۹۱۷) ملیونه او پر ۱۳۶۹ل کال (۵۸۹) ملیونه ډالره ښودل شوی دی.

له بهر څخه د شیانو د وارداتو ارزښت، پر ۱۳۶۹ل کال (۵،۹۲۲) او پر ۱۳۷۰ (۵،۷۴۲) ملیونه ډالره ښودل شوی دی. د هېواد د صادراتو ارزښت پر ۱۳۶۹ل کال (۲۱۱) ملیونه ډالره او

پر ۱۳۷۰ل کال (۵،۲۹۰) ملیونه ډالره ګټل شوی دی. د نغدي وارداتو ارزښت پر ۱۳۶۹ل کال (۷،۲۴۸) ملیونه ډالره او پر ۱۳۷۰ (۲،۲۵۲) ملیونه ډالر ګټل شوی دی.

پر ۱۳۶۸-۱۳۶۹-۱۳۷۰ کلونو، د یو امریکایي ډالر په مقابل کې د افغانۍ رسمي او دولتي نرخ (۲،۵۰) افغانۍ و، خو د کابل په ازاد بازار کې په ترتیب سره یو امریکایي ډالر (۲۳،۵۴۶)، (۸۳،۸۵۵) او (۷۲،۱۵۱۹) افغانۍ تبادله کېده[۱].

پر ۱۳۶۹ل کال دولت (۱۴۴۳۶۱) تنه نارینه کارکوونکي او (۴۴۴۹۱) تنه ښځینه کارکوونکي درلودل[۲].

یو زیات شمېر کسان، چې د دولت اکثره کارکوونکي هم په کې شامل وو، په یوه اتحادیه کې، چې د (امکا) په نامه یادېدله شامل شوي وو. دا شمېر مجموعاً (۳۰۰۰۰۰) تنو ته رسېده چې له دې جملې څخه (۹۲۷) تنو د دوکتورا، (۱۵۹۲) تنه د ماسټرۍ، (۱۲۷۹۵) تنو د لېسانس دپلومونه درلودل، (۳۳۸۹۸) تنه د ابتدایي (۳۴۲۷۴) تنه د خصوصي زده کړو خاوندان وو او (۱۳۵۷۱۲) تنه نالوستي وو.[۳]

---

[۱] گزیده شاخصهای احصائیوی، د احصائیې وزارت، کابل، ۱۳۷۰ل کال، ببلابېل مخونه.

[۲] سالنامهء احصاییوی، د احصائیې وزارت، کابل، ۱۳۶۹ل کال، ۱۷مخ.

[۳] همدا اثر ۲۴۵ مخ.

((په فرهنګي برخه کې د دې پړاو ، پر ۱۳۶۶ل کال د سواد د زده کړې په برخه کې کورسونه فعال وو ، چې د شاملانو شمېر يې (۴۵۳) زرو تنو ته رسېده او په منځني ډول هر کال (۱۳۸) زره تنه تري فارغېدل. پر همدې کال د ښوونځيو شمېر (۱۳۰۸) ته رسېده ، په داسې حال چې پر ۱۳۵۷ل کال ټول (۳۸۴۳) ښوونځي فعال وو. پر ۱۳۶۶ل کال د عمومي زده کړو د ښوونځيو د زده کوونکيو شمېر د (۷۷۶) زرو تنو په شاوخوا کې وو ، چې د ۱۳۵۷ل کال په اندول (۲۵۸) زره تنه او يا په سلو کې (۲۵) کموالی ښيي. پر ۱۳۶۶ (۲۹) حرفوي تخنيکي تعليمي موسسې فعالې وې، چې د ۱۳۵۷ل کال په پرتله په سلو کې (۲،۲۳) زياتوالی دی. پر ۱۳۵۷ل کال د روغتونونو د بستر شمېر (۴،۳) زرو بسترونو ته رسېده ، خو پر ۱۳۶۱ کال (۹،۷) زرو بسترونو ته لوړ شو. پر ۱۳۵۷ل کال د هرو لسو زرو تنو لپاره (۰،۸) ډاکتر ، خو پر ۱۳۶۶ کال د هرو لسو زرو تنو لپاره (۱،۷) ډاکترانو ته لوړ شو ، چې (۲،۱) زياتوالی ښيي.))[1]

[1] پوهنمل دوکتور نجيب الله فايز ، اجتماعي علوم مجله ، کابل پوهنتون ، ۱۳۶۸ل کال.

د دې پړاو په وروستيو کلونو کې د ښوونې او روزنې او همدارنګه د لوړو زده کړو څومره والی په لاندې ډول دی:

کلونه	۱۳۶۹	۱۳۷۰
د ښوونځيو شمېر	۱۴۰۱	۱۴۲۷
لومړني ښوونځي	۵۸۳	۵۹۴
منځني ښوونځي	۸۱۸	۴۹۱
لېسې	۸۱۸	۲۴۲
د زده کوونکو شمېر	۹۰۹،۹ زره تنه	۹۱۱،۰ زره تنه
له دې جملې څخه:		
لومړني ښوونځي	۲۲۷،۹ زره تنه	۲۲۸،۷ زره تنه
منځني ښوونځي	۲۸۲،۵ زره تنه	۱۸۰،۹ زره تنه
لېسې	_	۱۰۱،۴ زره تنه
د فارغانو شمېر	۱۳۱،۲ زره تنه	۱۱۳،۴ زره تنه
له دې جملې څخه		
لومړني ښوونځي	۲۵،۸زره تنه	۷۲،۹ زره تنه
منځني ښوونځي	۱۱۸،۸ زره تنه	۴۰،۵ زره تنه
لېسې	_	_

د ښوونکو شمېر	۲۳،۵ زره تنه	۲۳،۱ زره تنه

لـــه دې جملـــې څخـــه: ښځينه ښوونکې	۱۲،۴ زره تنه	۱۲،۳ زره تنه
د کورسونو شمېر		
د سواد زده کړې	۱۵،۲ زره	۱۲،۰ زره
شاملين يې	۳۳۰،۵ زره تنه	۳۳۲،۵ زره تنه
فارغان يې	۲۹،۴ زره تنه	۱۲۳،۰ زره تنه
د ښـــــــــــوونکو او سوپروايزرانو شمېر	۳،۷ زره تنه	۳،۷ زره تنه

د لوړو زده کړو د موسسو او محصلينو څومره والی په دې ډول دی:

د لـــــوړو زده کـــــړو د موسسو شمېر	۱۳۶۹	۱۳۷۰
ټول	۳ بابه	۷ بابه
د پوهنځيو شمېر	۳۷	۳۷
دمحصلينو ټول شمېر	۱۲،۵ زره تنه	۱۸،۳ زره تنه
د شاملانو شمېر	۷،۲ زره تنه	۷،۵ زره تنه
د فارغانو ټول شمېر	۱۵۴۳ تنه	۱۷۸۲ تنه
د استادانو ټول شمېر	۱۴۲۷ تنه	۸۸۲ تنه
د منځنيـو مسـلکي حرفـه	۵۲ بابه	۲۵ بابه

يې ښوونځيو شمېر		
دمحصلينو ټول شمېر	۸،۵ زره تنه	۳،۷ زره تنه
د شاملانو شمېر	۳،۲ زره تنه	۱،۲ زره تنه
د فارغانو شمېر	۱۱۷۲تنه	۸۱۲ تنه
د ښوونکو شمېر	۹۲۵ تنه	۴۸۹ تنه
د تخنيکمونو شمېر		
ټول	۹ بابه	۹ بابه
د محصلينو شمېر	۲۲۰۵ ته	۳۷۲۴ تنه
د لومړي کال د محصلينو شمېر	۱۸۸۵ تنه	۱۰۲۵تنه
د فارغانو شمېر	۱۵۰ تنه	۵۷۲ تنه
د استادانو شمېر	۵۰۲ تنه	۵۱۵ تنه
د ښـــوونکو د روزنـــې موسسې	۱۱ بابه	۱۱ بابه
ټول محصلين	۲،۲ زره تنه	۲،۸ زره تنه
د شاملانو شمېر	۱،۰ زره تنه	۱،۳ زره تنه
د فارغانو شمېر	۲۴۹ تنه	۸۲۴ تنه
د استادانو شمېر	۱۲۹	۵۱۸

د دې پړاو په وروستيو درېو کلونو کې د طبي برخې خومره والی په دې ډول وو:

د روغتونونو شمېر	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰
ټول	۱۰۴ بابه	۱۱۱بابه	۱۱۱بابه
د بسترونو شمېر	۱۰،۵ زره بستره	۱۰،۳ زره بستره	۱۰،۴ زره بستره
د هـرو لسـو زرو تنـو لپاره د بستر شمېر	۲،۳ بستره	۲،۴ بستره	۳،۲بستره
د ډاکترانو شمېر	۳۲۷۹ تنه	۳۵۳۵ تنه	۳۵۹۰ تنه
دهـرو لسـو زرو تنـو لپاره د ډاکترانو شمېر	۲،۱ تنه	۲،۲ تنه	۲،۲ تنه
د منځنیو طبي زده کړو پرسونل	۲۲۵۳ تنه	۲۲۷۳ تنه	۷۱۷۲تنه
اساسي صحي مرکزونه	۷۵ بابه	۱۰۳ بابه	۷۵ بابه
د ایکسریزونو شمېر	۱۱۴	۱۱۳	۱۱۳
د درملتونونو شمېر	۱۲۲۵	۱۷۳۷	۱۹۷۰
د درمـل جوړوونکـو شمېر	۷۲۲ تنه	۸۵۸ تنه	۱۹۹۸ تنه[1]

[1] گزیده شاخصهای احصاییوي، ببلابېل مخونه

په ټولیز ډول د دې پړاو پر وروستیو دوو کلونو زیات شمېر علمي او مسلکي کادرونه له افغانستان نه ووتل. ورځ پر ورځ د دولتي نظام کمزوري، پر چارو نه واکمني، د نظام پر پایښت بې باوري، د جګړې ګوابنونه، زیاته اقتصادي تنګلاسي، د پوهې او علم د مادي ارزښت کمښدل او ځینې نور عوامل، د دې سبب شول، چې زیات شمېر تحصیل کړي اشخاص ،خپل ټاټوبی پرېږدي او پردیو هېوادونو ته پناه یوسي.

تر دې وخت پورې تر ۲ ملیونو زیاتو افغانانو په بهر کې استوګنه غوره کړې وه، چې هغه وخت تقریباً د هېواد د ټول نفوس ۳۷ فیصده وګړي جوړوي، نو که چېرې پر دې وخت د هېواد د ټولو تحصیل کړو اشخاصو مهاجره برخه معلوموو نو هلته هم کښدی شي، همدا سلنه په پام کې ونیول شي، یو اټکل هم کښدی شي، هغه دا چې تر ۱۳۷۰ل کال پورې د ټول نفوس په حساب ۳۷ فیصده افغانان مهاجر شوي وي، نو کښدی شي د تحصیل کړي اشخاصو شمېره دهغوی د سلنې (فیصدی) له مخې تر دې ۳۷ فیصدو څه ناڅه کمه ځکه وي، چې د افغانستان تحصیل کړي خلک اکثره په لویو ښارونو کې

راټول شوي وو او تر دې وخته لوی ښارونه او په ټبره بیا مهم روزنیز تحصیلي او تعلیمي مرکزونه د واکمنو په لاس کې وو او د کلیوالي سیمو په اندول ډېر مصئون پاتې وو. په دې وخت د مهاجرو افغانانو ګڼ شمېر نالوستي کسان وو، چې د عقیده یي، فکري عواملو، د جګړې او مرګونو د پرله پسې خطرونو له املې مهاجر شوي وو. د ارقامو له مخې د همدې پرېاو پر وروستیو کلونو ((د مجاهدینو د لنډمهالي حکومت د ښوونې او روزنې وزارت په (۱۲۰۸) ښوونځیو او مدرسو کې (۴۰۳۲۹) تنو افغانانو زده کړه کوله. په دې شمېره کې (۱۰۵۷) ښوونځي او مدرسې په سرحد صوبه، سند او اسلام اباد، (۲۰۲) په بلوچستان، (۸۹) په ایران او (۱۲۲) په هغو سیمو کې وو، چې په افغانستان کې د دوی لاسته ورغلې وې.

د دې ترڅنګ (۱۵) ښوونځي او مدرسې نورې هم وې، چې افغاني نجونو په کې زده کړه کوله.))[1]

[1] شباهنگ، بازسازی نهادهای فرهنگی افغانستان، د ازاد افغانستان د لیکوالو ټولنه، ۱۳۷۲ل کال، ۳۲ مخ.

څلورم پړاو

(۱۳۷۱ غویی-۱۳۷۵ تله)

(۱۳۷۱-۱۳۷۵) کلونه د افغاني ټولنې هغه دردونکي او کړوونکي کلونه دي، چې زمور ټولنې د خپلې مادي او مانيزې شتمنۍ ډېره برخه په کې له لاسه ورکړه. د ۱۳۷۰ل کال په وروستيو مياشتو کې د واک د نيولو لپاره ائتلافونه او سازشونه پيل شول، د همدې سازشونو په پايله کې يوه ډله تر نورو دمخه کابل ته دننه کړای شوه. هغه جګړه چې تر ۱۳۵۷ل کال وروسته د غرونو له سرونو پيل شوې وه، پر ۱۳۷۱ل کال د ښارونو زړونو ته ورسېده. تر دې دمخه چې کومه مانيزه او عامه شتمني په کليوالو سيمو کې وه، هغه خو د پرله پسې جګړو، بمباريو او لوټنې له کبله له منځه وړل شوې وه. يوازې په لويو ښارونو کې ځنې شمېر ښوونيز، روزنيز او فرهنګي مرکزونه او دغه راز اقتصادي تاسيسات پاتې وو، چې هم پرې د هېواد زيات شمېر علمي، مسلکي او فني کادرونه راټول وو او هم هغه عام ولس، چې په ښارونو کې مېشته و. سره له دې چې جګړې افغانستان ډېر زيات ځپلی و، خو بيا هم

مختلف وسله وال تنظیمونه ښارونو ته، په ناکنټرولـه ډول ورننوتل، نه یوازې دا چې په ښارونو کې درنه جګړه پیل شوه، بلکې په شعوري او نا شعوري، قصدي او نا قصدي ډول پر لوټ، تالان او ړنګونې هم لاس پورې شو. علمي مرکزونو هم په دې لړ کې دومره زیانونه وزغمل، چې تصور یې هم نه کېده.

په لویو ښارونو کې له هغې جملې په کابل ښار کې، چې تر ټولـو نـه زیـات د درنـو جګړو مرکـز و، د اکثـرو ښـوونځیو، روزنیزو او علمي مرکزونو شتمني لومړی لوټ او بیا څه چې پاتې وو وسبزل شول. ښوونه او روزنه په ډېرو ولایتونو کې پر ټپه ودرېده. هغه ولایتونه چې د کابل د چارواکو په واک کې نه وو، د هغو ښوونځیو او نورو روزنیزو مرکزونو ته ځکه پیسې نه ورکول کېدې، چې د دوی په اند هغـه د دوی د مخـالفینو په لاس کې وو او مخـالفینو خو ځکـه ځانتـه مسـوولیت نـه راجع کاوه، چې ځان یې د یو تنظیم په توګه مطرح کاوه او د کابل د چارواکو په شان یې پر ځان د ((اسلامي دولت)) ماسک نه و غوړولی، نو ځکه خو یې د ښوونځیو تمویل د دولت کار او مسوولیت ګانه. په دې پېر کې هېواد ته اساسي او ستر ګوزار همغه په ښارونو کې د درنو جګړو پیل و. کله چې د ۱۳۷۱ل کال د غویي پر میاشت مختلف تنظیمونه ښارونو ته ننوتل، نو په هېواد کې د پخواني سیاسي، فکري او ان فزیکي نظام ټوله

بڼه بدله شوه. د جګړې شدت، فکري اختناق، ترور، وژنې، نا امنۍ، اونامسوليتۍ، په ډله ييز ډول د ښارونو وګړي دې ته مجبور کړل، چې خپل کورونه او دندې پرېږدي او د مهاجرت لاره ونيسي.

په دې بهير کې تر ټولو زيات زيان تحصيل کړو اشخاصو ته وروا وښت. د ۱۳۷۱ل کال د غويي تر پېښې وروسته، چې څومره تحصيل کړو اشخاصو خپل هېواد پرېښود، پر بل هېڅ وخت د دې مهال په انډول دومره تحصيل کړي کسان او هغه هم له ښارونو او علمي مرکزونو څخه بل وخت نه وو وتلي. د هغو احصائيو له مخې چې د غربي راډيوګانو له خوا خپرې شوي، په دې څلور کلن ناورين کې څه دپاسه اتيا زره بې ګناه کسان په کابل ښار کې وژل شوي دي. دا هغه شمېر دی چې نړيوال سره صليب او نورو خيريه موسسو هم نشر کړی دی)).[1] دغه راز ويل کېږي، چې پر دې وخت يوازې په کابل ښار کې تر (۲۰) زرو څخه زيات کورونه رنګ کړای شوي او په لکونو افغانان د هېواد په داخل کې بېځايه شوي او بهر ته مهاجر شوي دي. په همدې لړ کې د مهاجرينو ستر کمپونه، د ننګرهار په لويو دښتو کې جوړ شول او هم ګڼ شمېر کورنۍ پاکستان او ايران ته مهاجرې شوې.

[1] پوهنيار محمد نبي فراهي، هيله مجله، ۱۳۷۲ل کال، ۲ ګڼه، ۲۲مخ.

د ملګرو ملتو د کابل د (UNHCR) د اداري د ۱۹۹۵م کال د جولای-نومبر د یوې سروې له مخې د کابل ښار په سلو کې (۴۸،۳) کورونه ویجاړ شوي دي، سره له دې چې په دې پېر کې له بهر نه، په ځانګړې ډول له پاکستان او ایران څخه د افغانستان بېلابېلو سیمو ته زیات مهاجرین بېرته ستانه شوي خو له ښارونو څخه د علمي او مسلکي کادرونو د فرار بهیر تر بل هر وخت څخه زیات ګړندی و. په همدې پېر کې د افغانستان منظم وسله وال پوځ، چې په عصري او مجهزو وسلو سمبال او له پوځي پلوه یو غښتلی پوځ و، په لسګونو زره مسلکي او تخنیکي کارکوونکي، افسران او کارپوهان یې درلودل اکثره بې برخلیکه او له دندې ګوښه کړای شول.

تر ۱۳۷۱ل کال د مخه د افغانستان وسله وال پوځ په تېره بیا د ملي دفاع وزارت د پوځیانو شمېر یو لک تنو څخه زیاتېده او که د هغه وخت د وسلوال پوځ نورې څانګې، ملي امنیت او ځارندوی په پام کې ونیول شي نو دا شمېر ان څو لکو وسلوالو ته رسېږي.

تحصیلي او رزنیزې اداري پر دې وخت ټولې ړنګې بنګې او د ځینو تشکیلاتي حضور هم ختم کړای شو. راډیو ټلویزیون، ښوونې او روزنې، د لیکوالو، هنرمندانو او ژورنالیستانو

ټولنې، تر زياته بريده له منځه لاړې، چې وروسته به يې په جلا څېرکي کې يادونه وشي.

د هېواد او په تېره بيا د کابل ښار د لوړو زده کړو زياتره مرکزونه تر ډېرې مودې ترڅې او له فعاليت لوېدلي پاتې شول. په دې واتن کې کابل پوهنتون (۱۸) ميا شتې ترڅې و، چې ټول تلف شوی وخت يې (د محصلينو د شمېر په اندول) ۲۱ مليونو درسي ساعتونو ته رسېږي. د کابل طب انستيتيوت، کابل پوليتخنيک هم لږ تر لږه لس لس مليونه درسي ساعتونه ضايع کړي دي. همدارنګه هوايي او حربي پوهنتونونه، د علومو اکاډمۍ، د پوليسو اکاډمۍ، د کابل پيداګوژي او د ښوونکو د روزنې (۱۴) ښځينه موسسې، تخنيکمونه او نورو، هم کادري او هم علمي زيانونه زغملي دي. له دې ټولو علمي موسسو څخه د کادرونو تېښتې دوام وموند، له کابل پوهنتون څخه تقريباً (۱۰۰) تنه استادان دندې پرېښودو او مهاجرت ته اړ شول. د علومو اکاډمۍ تقريباً په سلو کې د (۲۵) برخې په شمېر علمي کادرونه له لاسه ورکړل، د راډيو ټلويزيون د هنري، تخنيکي او علمي کادرونو ضايعات تر ټولو زيات دي او همدارنګه د نورو علمي مرکزونو.

په دې پراو کې، چې د پوهانيو کادرونو پرځای کوم نوي کسان وګومارل شول، هغه په هېڅ ډول د هغو پوهانيو ځای نه

شو ډکولای. هغه افغانان چې پخواني رژیم د زده کړو لپاره بهرنیو ملکونو ته لېږلي وو او شمېر یې سلګونو نه، بلکې زرګونو ته رسېده، د دې حالت په راتلو سره خپل هېواد ته د بېرته ستنېدلو ټول خوبونه، تدبیرونه او خیالونه له سره وایستل. ځینې په همغو هېوادو کې پاتې شول او ځینو هم خپل تحصیل نیمګړی پرېښود او له هغو هېوادو څخه هم نورو هوسا ټولنو ته د تګ په لټه کې شول.

د دې پراو بل رنځوونکی ګوزار دا و، چې افغانستان کې د هرې خبرې حل، د برچې په څوکې پورې وترل شو، د منطق او استدلال جنازه بار شوه، تعلیم او تحصیل نه یوازې خپل مانیز ارزښت بایلود، بلکې مادي ملاتړ یې هم له لاسه ورکړ. په دې پراو کې دا خبره عملي کېږي، چې څنګه قلم د کلاشینکوف پر وړاندې د ډوډۍ ګټلو په لوبه کې ماته خوري او علمي اشخاص مجبورېږي، خپل مسلک خوشې او د یوې مړۍ ډوډۍ د پیدا کولو لپاره دویم، یا درېیم کار ته لاس واچوي. کله چې یو مسلکي شخص له خپل آر (اصل) مسلک څخه د ژوند د خړوب لپاره دویم یا درېیم کار ته لاس اچوي، نو تر هر څه لومړی له خپل مسلک او څانګې سره د ده په ذهني تړاو کې یوه پوله رامنځته کېږي، ورو ورو ددوی ترمنځ اړیکي شلېږي، خپل مسلک سره بې تفاوته کېږي، بیا لرې کېږي،

یانې دمسلک د پرېښودلو سبب یې کېږي او په دې ډول د یو مسلک او پوهې خاوند د وخت په تېرېدو سره پر یوه عادي شخص اوړي. د مسلک پرېښودل او یا د هغه د پرېښودلو د زیانونو کچه خورا لوړه ده. کوم مسلکي او علمي کادرونه، چې په هېواد کې پاتې وو او بهر ته د تګ وسه یې نه درلوده، د هغو اکثره د مسلک د پرېښودلو له امله، د مسلکي کادرونو له لیکې ووتل. په تېرو نظامونو او یا هم په سیاسي جریانونو کې د ځینو علمي او مسلکي کادرونو، د ذهني او عملي برخې اخیستنې له امله هم ډېر مسلکي اشخاص یا مهاجر شول او یا هم له دندې ګوښه کړای شول.

اقتصادي ستونزو او د پیسو انفلاسیون هم د علمي کادرونو او ثابت عایده خلکو نقدي پانګه وترورله، هغوی یې د پولې ټک ته کښول. واکمنو د خپلې بقا لپاره په دې پړاو کې دومره پیسې چاپ کړې، چې ساری به یې نه یوازې زمونږ په تاریخ، بلکې د وخت د انډول له مخې ((د نړۍ په تاریخ کې هم نه وي. د ځینو ارقامو له مخې د دې پېر چارواکو په څلورو کلونو کې (۸۰۰۰) ملیارده افغانۍ چاپ کړې، چې سریال نمبر یې په بانک کې شته، پردې سربېره د نورو چاپ شویو پیسو اندازه (۱۷) زره ملیاردو افغانیو ته رسېږي.))[1] ((د دې پېر د

[1] ډاکتر محمد اکبر، هیله مجله، ۱۳۷۲ل کال، ۱ګڼه، ۲۷-۲۸مخونه.

حکومت د ۱۳۷۳ل کال بودیجه (۲۳۵) ملیارده افغانی تاکل شوې ده، خو دولت یوازې (۸۰-۹۰) ملیارده افغانی عاید ترلاسه کړای شول تر (۵۰۰) ملیارده افغانیو څخه زیات لګښت یې د بودجې د کسر یانې د نوټونو په چاپ پوره کړ)[۲] دې پېر کې پیسې په شمېر نه، بلکې په ټنونو چاپ شوې، د یوې فرضي او اټکلیزې شمېرنې له مخې د دې دورې ټولې چاپ شوې پیسې (تر ۱۳۷۵ تلې پورې) تر سل زره ملیارده افغانیو هم زیاتې کوي، که دا پیسې د افغانستان پر ټول نفوس وېشل شوې وای نو هر افغان ته به په لکونو افغانی ور رسېدلی وای، خو د دې پیسو زیاته برخه د جګړې د دوام او د ځانې ګټو لپاره وکارېدله او همدا رازې د هېواد د وګړو په تېره بیا د ثابت عایده دولتي مامورینو او علمي کادرونو نقدي زېرمه هم له منځه یوړه. په دې پېر کې انفلاسیون تقریباً په سلو کې (زرځله) اوچت شو خو د دولتي مامورینو او مسلکي اشخاصو معاش ایله په سلو کې (۳۰-۳۵) اوچت کړای شو.

دغسې اقتصادي تنګسیا هم د ډېرو تحصیل کړو اشخاصو ژوند خپېټه او تریخ کړ، یا د مسلک او یا هم د هېواد د پرېښودلو ته اړ شول.

---

[۲] د افغانستان د بهرنیو چارو وزارت یو ګزارش، کابل، ۱۳۷۷ل کال

هغو تحصیل کړو اشخاصو، دپلوماتانو، متخصصینو او نورو مسلکي اشخاصو چې په تېر پړاو کې یې په بهرنیو هېوادو او ملګرو ملتو کې د افغانستان په سفارتونو او نماینده ګیو کې کار کاوه، د نوي پړاو په راتګ سره، یو هم بېرته خپل هېواد ته رانغی او تقریباً ټولو په بهرنیو هېوادونو کې سیاسي پناه واخیسته.

د (۱۳۷۱-۱۳۶۵)ل کلونو په بهیر کې افغانستان د بهرنیو هېوادونو په دې ښارونو کې سفارتونه او نماینده ګي درلودې:

۱	لندن
۲	روم
۳	پاریس
۴	صوفیه
۵	برلین
۶	بوداپست
۷	وارسا
۸	بلګراد
۹	بن
۱۰	پراګ
۱۱	عدن

۱۲	مسکو
۱۳	هاوانا
۱۴	پیکنگ
۱۵	اولان‌باتور
۱۶	ادیسه‌بابا
۱۷	هانوی
۱۸	دهلي
۱۹	کویت
۲۰	طرابلس
۲۱	قاهره
۲۲	دمشق
۲۳	جاکارتا
۲۴	داکه
۲۵	توکیو
۲۶	تهران
۲۷	انقره
۲۸	ویانا
۲۹	اسلام‌اباد
۳۰	پیونگیانگ
۳۱	هراري

۳۲ بغداد
۳۳ په نیویارک کې د ملګرو ملتونو په سازمان کې د افغانستان نماینده ګي
۳۴ په ژنیو کې نماینده ګي
۳۵ په بمبیي کې د افغانستان جنرال قونسلي
۳۶ په تاشکند کې قونسلي
۳۷ په مشهد کې قونسلي
۳۸ په کراچۍ کې قونسلي
۳۹ په پېښور کې قونسلي
۴۰ په کویټه کې قونسلي[۱]

له دغو نماینده ګیو او سفارتونو څخه سړی اټکل کولای شي چې څومره مسلکي کادرونه او تحصیل کړي اشخاص به په کې مصروف وو، هغوی ټولو له دې نوي پېړۍ سره د ذهني، فکري مخالفت او په هېواد کې د ګرمې جګړې له املې نورو هېوادونو ته پناه یوړه او په دې ډول افغانستان د یو زیات شمېر هغو دپلوماتانو له لرلو څخه هم بې برخې شو، چې کلونه کلونه یې پرې لګښت کړی و او بیا یې په عملي کار کې یو څه تجربه هم ترلاسه کړې وه.

[۱] د افغانستان کالنۍ، کابل ۱۳۲۲ل کال، (۲۸۱-۲۸۲) مخونه.

دغه راز په دې پېر کې له بهرنیو چارو وزارت څخه هم (۲۵) تنه کارکوونکي، چې د ماسټرۍ او لېسانس تحصیلي درجې یې لرلې، له دندو څخه ګوښه شوي دي.

سیمه ییزو، ژبنیو، فرهنګي، مذهبي، تنظیمي، سیاسي او ځینو نورو کینه ییزو قصدي هڅو هم، په دې پړاو کې له هېواد نه د مسلکي کادرونو په ایستلو کې اغېز درلود. د کار د اهلو او پوهو کسانو پرځای، پر سیاسي، ژبنیو، توکمیزو او نورو معیارونو د نا اهله کسانو ګومارل، بل هغه لامو، چې ګڼ شمېر روڼ اندي او مسلکي کسان یې مهاجرت ته مجبور کړل.

د دې پېر پر وروستیو دوو کلونو (۱۳۷۳-۱۳۷۴) واکمنو ته له مخالفینو څخه، د کابل ښار ځینې برخې په لاس ورغلې، چې په هغو کې د کابل پوهنتون او طب انستیتیوت هم شامل وو. کابل پوهنتون چې په همدې پړاو کې د کابل د مرکزي برخو د چارواکو او د هغو د مخالفینو له خوا وران او ویجاړ شوی و، یو ځل بیا د سیاسي هدفونو مرکز وګرځېد، واکمنو هڅه وکړه، د پوهنتون د بیا رغونې په برخه کې چې د جګړې په ترڅ کې ورته تر (۵۰) ملیونه ډالرو زیات زیان اوښتی و، یو څه لګښت وکړي. له ځینو پوهنځیو پرته چې ډېر دروند زیان ورته

اوښتی و ، د پوهنتون د فزیکي بیا رغونې کار تقریباً په سلو کې (۷۵) ترسره شو.

په همدې پړاو کې هڅه وشوه ، چې یو شمېر نوي کسان هم د پوهنتون علمي کادر کې شامل شي. په مجموعي ډول په دې پړاو کې د هېواد د محصلینو او استادانو شمېر په دې ډول دی:

((پر ۱۳۷۱ل کال کابل پوهنتون په خپل ورځني تایم کې (۹۷۷۵) تنه محصلین او مازیګرني تایم یا شپې پوهنځیو کې (۱۱۰۲) تنه درلودل، اسلامي پوهنتون (۹۰۸) تنه، ننګرهار پوهنتون (۱۵۱۴) تنه، بلخ پوهنتون، (۱۱۲۸) تنه ، هرات پوهنتون (۵۲۵) تنه او کابل پولیتخنیک (۲۸۷۹) تنه محصلین درلودل.

پر ۱۳۷۲ل کال د کابل پوهنتون ټولو محصلینو شمېر (۱۱۲۷۷) تنه، د ننګرهار پوهنتون (۷۴۷) تنه، د هرات پوهنتون (۸۷۴) تنه، د کابل پولیتخنیک (۱۲۱۳) تنه د بلخ پوهنتون (۱۷۱۸) تنه و.

پر ۱۳۷۳ل کال دا شمېر کابل پوهنتون (۱۰۱۷۵) تنه، ننګرهار پوهنتون (۹۸۲) تنه، کابل پولیتخنیک (۱۲۵۲) تنه

او د بلخ پوهنتون (۱۸۱۰) تنه و.))[1] د استادانو ټول شمېر (۷۳۱) تنه و.

پر ۱۳۷۴ل کال کابل پوهنتون د محصلینو شمېر (۵۵۷۱) تنه (ورځ)، (۱۴۰۲) تنه د شپې پوهنځیو، (۱۲۵۲) تنه د ننګرهار پوهنتون، (۹۲۵) تنه د هرات پوهنتون، (۲۹۲۰) تنه د کابل پولیتخنیک، ۱۱۱۲ تنه د کابل پیدا کوژی د انستیتیوت محصلین وو.

د هېواد له نورو علمي مرکزونو څخه کابل پوهنتون ته د واکمنو پاملرنه زیاته وه، کېدی شي سیاسي لامل په کې زیات اغېز ولري.

هغه پاملرنه چې کابل پوهنتون ته وه، بل هېڅ علمي او روزنیز مرکز ته نه وه، که په ټولیز ډول د دې دورې په باب خبره مطرح کېږي، نو سړی ویلای شي، چې د افغانستان په تاریخ کې نه یوازې له سیاسي، اخلاقي، اقتصادي او امنیتي پلوه دا دوره یو ډېره کرغېړنه دوره وه، له علمي پلوه هم د افغانستان د علمي کادرونو او علمي مرکزونو لپاره یوه تباه کوونکې او وژونکې دوره ګڼل کېږي.

[1] سالنامه احصائیوي، ۱۳۷۲-۱۳۷۳کلونه.

پنځم پړاو

(۱۳۷۵تله- ۱۳۷۸ وری)

دا پړاو پر داسې وخت پیل شو، چې تر دې دمخه څلورنیم کلنې انارشۍ د ټول هېواد د ژوند رګونه نیولي وو. کابل په وینو کې غوټې وهلې او نور ښارونه ورځ پر ورځ پر یوه مړاوي او مړژواندي برخلیک اخته کېدل. د ښارونو، کلیو او باندې ټول اوسېدونکي، د لوټ، تالان، بدلمنۍ، جګړې، وژنې او ورانۍ له ګوزارونو څخه ستړي شوي او تر پوزې راغلي وو، ټول د یو ژغورندویه الهي ځواک په هیله وو. د ډېرو په سترګو یوازې تیاره ښکارېدله او د رڼا څرک نه لګېده. په پای کې داسې یو ځواک پیدا شو، چې پخوانۍ ټوپکیان یې ټول له یوې مخې پسې په مخه کړل، له کلیو او ښارونو یې وشړل او وسلې یې تر راټولې کړې. د **۱۳۷۵**ل کال د تلې پر **۵** نېټه د ځواک د کابل پخوانۍ جنجالیزه اداره راوپرځوله او خپله د واک پر ګدۍ کېناست. خلک چې له جګړو بې حده زیات ستړي شوي وو، د نوي ځواک راتګ او بري ته یې هر کلی ووایه! نوي ځواک که هر څومره سوله او امن ټینګ کړل او

خلک یې د وېرې او ډار له څپو څخه ډاډمن او ارام حالت ته راوګرځول، خو دا ارامي له یو لړ داسې بندیزونو سره ملـه شوه، چې ورو ورو د ډېرو خلکو د ذهني ستړیا سبب شوه. له مذهب نه یو بل ډول ځانګړي تعبیر، د سیاسي افکارو څارنه، د ازاد فکر د وزرونو ټرل، ډول ډول بندیزونه او نور فشارونه د دې سبب شول، چې د واکمنو او تر حکم لاندې اشخاصو، په تېره بیا د پخوانیو دولتي کارکوونکو ترمنځ یو ډول واټن څرګند شي. د دې پرځای په بهیر کې یو ځل بیا د ښار تحصیل کړي قشر یوه ډله مهاجرت ته اړ شوه او د ډول ډول بندیزونو تاب یې رانه وړای شو. په دې دوره کې پر ښځینه تحصیل کړي او تحصیل کوونکي قشر د لګول شوي بندیز له املـه ډېرو خپله دنده له لاسه ورکړه او نورې یې له تحصیل څخه (پر دې مهال) بې برخې شوې، ویل کېږي چې تر دې دورې دمخه په ټول دولتي جوړښت کې د ښځینه کارکوونکو شمېر تر ۴۰ زرو تنو پورې رسېده. سره له دې چې دې ښځو ته هماغه پخوانی معاش ورکول کېږي، د دې کتاب د چاپ پر مهال معاش ورکول کېده خو وروسته بیا پرې دا معاش هم بند شو. خو د چټک انفلاسیون په وجه د هغو د معاش ارزښت په نشت حساب دی. هغه تحصیل کړې ښځې، چې د ازاد ښاري کلتور په رڼا کې یې خپل ژوند اوډلې او عیار کړی و، له دې نویو

بندیزونو سره یې کلتوري او ذهني پیوستون رانغی او د هېواد پربښودو ته اړې شوې. دغه راز په دې بهیر کې واکمنو په پخوانیو دولتونو کې د ځینو مامورینو او دولتي کارکوونکو د دریځ پلټنه هم پیل کړه او هم یې د ځینو اشخاصو او مسلکي کادرونو فکري لوري او د تحصیل ځایونه وڅارل او په ننبه کړل. د دې ترڅنګ چا چې په تېرو کمونیستي رژیمونو کې، په هر نامه کوم ستاینلیک یا مډال اخیستی و، د هغو څارنه هم وشوه، هغه شمېر تحصیل کړي اشخاص چې د تېرو نظامونو له څپو نه په یو نه یو ډول تر دې دمه په خپلو ځایونو کې پاتې وو، یو ځل بیا له ګوابښ سره مخامخ شول. په دې ترڅ کې اکثره وزارتونه وپلټل شول او هغه کسان، چې له نویو وضع شویو مادو څخه په یوه هم برابر نه وو، د ((نامطلوب)) په نامه له خپلې دندې ګوښه شول، په اکثرو وزارتونو کې دا کار وشو، خو په لویه څارنوالۍ او عدلیه وزارت کې د دې تصفیې کچه ډېره زیاته وه. په بهرنیو چارو وزارت کې (۳۴) تنه کارکوونکي، چې دوکتورا، ماسټري او لېسانس ډپلومونه یې لرل، له خپلې دندې منفک شول. د لوړو زده کړو له وزارت څخه د لوړو زده کړو د موسسو (۱۱۷) تنه استادان نامطلوب وګڼل شول، چې په دې کې (۵۳) تنه د کابل پوهنتون استادان وو. وروسته بیا پر دې ((نامطلوبو)) کسانو یو ځل بیا غور

وشو، چې د کابل پوهنتون له (۵۳) نامطلوبه کسانو څخه (۲۸) بېرته ((مطلوب)) او (۲۵) نامطلوب وګڼل شول او له دندې ګوښه کړای شول. په دې موده کې د کابل پوهنتون د محصلینو شمېر تقریباً (۳) زرو تنو ته رسېده. د همدې پېر د دوو کلونو د فارغانو شمېر هر کال تقریباً (۴۰۰) تنو ته راټیټ شو. ځینو استادانو له سیاسي او فکري کیس پرته، خپله له پوهنتون سره علاقه وشلوله. پر دې کلونو په ځینو ولایتونو، لکه کندهار، ننګرهار، هرات او بلخ کې هم پوهنتونونه فعال وو. له طب او پیداګوژۍ پرته پر ۱۳۷۲ل کال د ننګرهار پوهنتون استادانو، محصلینو او څانګو شمېر په لاندې ډول دی.

ګڼه	پوهنځي	استادان	محصلین	څانګې
۱	انجنیري	۱۵ تنه	۲۰۰ تنه	۳
۲	کرنه	۲۰ تنه	۸۷ تنه	۳
۳	تعلیم او تربیه	۱۸ تنه	۲۷ تنه	۳
۴	ادبیات	۱۴ تنه	۲۸ تنه	۳
۵	اقتصاد	۱۲ تنه	۹۴ تنه	۲
۶	شرعیات	۱۸ تنه	۵۲ تنه	۳
۷	وترنري	۳ تنه	۷۲ تنه	۱

((پر دې کال ننګرهار پوهنتون له طب او پیدا ګوژی پرته (۱۰۵) تنه استادان، ۲۲۲ تنه محصلین او ۲۱ څانګې لرلې او له ۱۳۵۷ل کال راپه دې خوا یې په ټولیز ډول (۲۳۲۲) تنه انجنیران، متخصصین، ښوونکي او دیني عالمان ټولنې ته وړاندې کړي دي.))[۱]

پر ۱۳۷۷ل کال د ننګرهار پوهنتون دوه تنه استادان هم ووژل شول او له دې سره د پوهنتون د استادانو یوه ډله پېښور ته مهاجره شوه، چې ځینې یې ببرته ستانه شول او ځینې یې پاتې شول.

په دې پړاو کې د افغانستان په دولتي جوړښت کې یو چورلټ شکلي بدلون پېښ شو. مسلکي او حرفه یي زده کړې په دولتي جوړښت کې د ګومارنې او په تبره بیا په لوړو پوستونو کې د تقرر عامل ونه ګڼل شوې، بلکې په دولتي چارو کې د استخدام تګلوری او واک په یوه مشخص فکري ګروپ پوې وترل شو. داسې ښکاري چې تر عمومي مدیریت پورې ټول لوړ پوستونه د همدې ځانګړې ډلې د غړو او یا هم د هغې د نږدې پلویانو لپاره مختص شوي دي. په یوه دولت کې د دوو ډولونو معاشونو دودېدل، چې د افغانستان په ټول دولتي جوړښت کې یې ببلګې نه شته، هم د عامو دولتي

[۱] پوهاند غونچه ګل حبیب ساپی، ننګرهار مجله، ۱۳۷۷ل کال، ۴ګڼه، ۲۲ مخ.

کارکوونکو، په تېره بیا د مسلکي کادرونو او واکمنو ترمنځ د زړونو او ذهنونو فاصله زیاته کړه. ذهني، ذوقي، سلیقه یي بندیزونه او دغه راز وچ حاکمیت هم په دې پړاو کې د مسلکي کادرونو د فرار بل عامل و.

د هېواد په داخل کې د مسلکي کادرونو فرار او تېښتې او نورو ډول ډول نیمګړتیاوو سره سره په دې پړاو کې اساسي او بنسټیز کار دا وشو، هغه سیمې چې د دې مشخص تحریک په لاس کې کېوتې، هلته بشپړ امن تامین شو او له امن سره په لومړي ګام کې په بشپړه توګه د هېواد د فزیکي ویجاړۍ مخه ونیول شوه او همدا راز د بیا رغونې او زرغونولو کار هم ورو ورو پیل شو. د ۱۳۷۱-۱۳۷۵ پړاو په بهیر کې په ټول هېواد کې داسې یو لوټ او تالان ګډ و، چې که تراوسه یې دوام موندلی وای، نو په ټول هېواد او په تېره بیا په کابل کې به هېڅ هم پاتې نه وو، خو د پنځم پړاو واکمنو ستر انساني او هېوادنی رسالت ترسره کړ، د هېواد د تجزیې خطر یې پر اوسمهال محوه او یا هم ډېر کمزوری کړ او په نیول شویو سیمو کې یې د نورې ورانۍ او ویجاړۍ مخه ونیوله. په همدې وجه د دې پېر په بهیر کې ګڼ شمېر افغان مهاجرین له پاکستان او ایران څخه بېرته خپل هېواد ته ستانه شول. په ستنو شویو افغانانو کې د تحصیل کړو افغانانو شمېر خورا لږ دی، اکثره لوستو

افغانانو د خپل هېواد پرځای، نورو هېوادونو ته مخه کړه او په دې ډول د ټولې غميزې په بهير کې د نړۍ يو زيات شمېر هېوادونو کې مېشته شول. اوس به د نړۍ ډېر کم هېوادونه پيدا شي، چې هلته دې افغانانو د خپل ژوند د پاتې برخې د تېرولو لپاره سر نه وي ښکاره کړی، خو په ټوليز ډول له هغو هېوادونو څخه چې ګڼ شمېر افغانانو ورته پناه وروړې ده د دغو هېوادونو نومونه اخيستلای شو: پاکستان، ايران، هالند ،فرانسه، ډنمارک، استراليا، ناروې، سويډن، سويس، ايټاليا، بلجيم، هندوستان، کانادا ،امريکا ځينې عربي هېوادونه، ترکيه، چک، سلواک، نوی زيلانډ د پخوانې شوروي ځينې جمهوريتونه او داسې نور هېوادونه. د يادونې وړ ده چې دې هېوادونو ته اکثره تحصيل کړو افغانانو پناه ور وړې ده او ځينو يې بيا خپلې کورنۍ هم له ځان سره وړې دي. د يو تحصيل کړي افغان عبدالمالک ببکسيار په وينا، چې په ډنمارک کې اوسېږي، لږ تر لږه ډنمارک ته تراوسه پورې (دوه زره) افغانانو پناه وروړې ده، په دې دوه زره کسانو کې د اټکل له مخې تر (۵۰۰) تنو پورې انجنيران، ډاکتران او په ډېلو ډېلو څانګو کې د لوړ تحصيل خاوندان دي.

د نړۍ په اکثرو هېوادونو کې د غميزې له پيل نه تراوسه پورې د مېشتو افغانانو د دقيق شمېر جاج معلوم شوی نه دی،

ځکه چې لا اوس هم افغانان د ورتګ په حال کې دي او یا هم له یو هېواد څخه بل هېواد ته ځي او د تحول په حال کې دي، خو د ملګرو ملتو اداري UNHCR له (۱۹۸۰-۱۹۹۹) پورې په پاکستان، ایران، هند، روسیې او د منځنۍ اسیا په هېوادونو کې د افغان مهاجرینو هغه شمېر خپور کړی، چې له دوی سره په ببلابېلو وختونو کې ثبت شوي دي. د دې شمېر څرنګوالی په دې ډول دی:

کال	پاکستان	ایران	هند	روسیه	قزاقستان	گرجستان	تاجکستان	ترکمنستان	ازبکستان	تول
۱۹۸۰	۴۰۰،۰۰۰	۲۰۰،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	_	۶۰۰،۰۰۰
۱۹۸۱	۱،۴۰۰،۰۰۰	۵۰۰،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	_	۱،۹۰۰،۰۰۰
۱۹۸۲	۳۷۵،۰۰۰	۸۰۰،۰۰۰	۳،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۳،۱۷۸،۰۰۰
۱۹۸۳	۲،۷۰۰،۰۰۰	۱،۲۰۰،۰۰۰	۴،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۳،۹۰۴،۰۰۰
۱۹۸۴	۲،۸۰۰،۰۰۰	۱،۵۰۰،۰۰۰	۵،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۴،۳۰۵،۰۰۰
۱۹۸۵	۲،۹۰۰،۰۰۰	۱،۸۰۰،۰۰۰	۲،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۴،۷۰۲،۰۰۰
۱۹۸۶	۲،۷۰۰،۰۰۰	۲،۰۰۰،۰۰۰	۲،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۴،۷۰۲،۰۰۰
۱۹۸۷	۲،۸۷۸،۰۰۰	۲،۲۲۱،۰۰۰	۲،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۵،۱۰۵،۰۰۰
۱۹۸۸	۳،۱۵۲،۰۰۰	۲،۷۰۰،۰۰۰	۵،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۵،۸۲۱،۰۰۰
۱۹۸۹	۳،۲۵۵،۰۰۰	۲،۹۰۰،۰۰۰	۵،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۲،۱۲۰،۰۰۰
۱۹۹۰	۳،۳۷۲،۰۰۰	۲،۹۴۰،۰۰۰	۸،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۲،۲۲۰،۰۰۰
۱۹۹۱	۳،۱۸۵،۰۰۰	۳،۰۰۰،۰۰۰	۱۲،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۲،۱۹۷،۰۰۰
۱۹۹۲	۳،۰۷۷،۰۰۰	۲،۹۰۰،۰۰۰	۱۰،۰۰۰	_	_	_	_	_	_	۵،۹۸۷،۰۰۰
۱۹۹۳	۱،۲۲۷،۰۰۰	۲،۷۰۰،۰۰۰	۱۱،۰۰۰	۱۲،۰۰۰	_	_	_	_	_	۴،۳۵۰،۰۰۰
۱۹۹۴	۱،۴۷۷،۰۰۰	۱،۸۵۰،۰۰۰	۲۴،۰۰۰	۱۲،۰۰۰	_	_	_	_	_	۳،۳۲۷،۰۰۰
۱۹۹۵	۱،۰۵۳،۰۰۰	۱،۲۲۳،۰۰۰	۲۲،۰۰۰	۱۷،۰۰۰	_	_	_	_	_	۲،۷۱۵،۰۰۰
۱۹۹۶	۱،۲۰۰،۰۰۰	۱،۴۲۰،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۱۹،۰۰۰	۲،۰۰۰	۱،۰۰۰	۱،۰۰۰	۲،۰۰۰	۳۰،۰۰۰	۲،۲۹۵،۰۰۰
۱۹۹۷	۱،۲۰۰،۰۰۰	۱،۴۰۰،۰۰۰	۱۹،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۲،۰۰۰	۱،۰۰۰	۱،۰۰۰	۲،۰۰۰	۳۰،۰۰۰	۲،۲۷۵،۰۰۰
۱۹۹۸	۱،۲۰۰،۰۰۰	۱،۴۰۰،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۱۷،۰۰۰	۲،۰۰۰	۱،۰۰۰	۲،۰۰۰	۱،۰۰۰	۳،۰۰۰	۲،۲۷۵،۰۰۰
۱۹۹۹	۱،۲۰،۰۰۰	۱،۴۰۰،۰۰۰	۲۴،۰۰۰	۱۲،۰۰۰	۴۰۰	۶۰۰	۳۲۰	۱۰۰	۳۷۰۰	۲،۲۴۹،۰۰۰

په روسیه کې (۱۲۰۰۰) تنه افغانانو یوازې سیاسي پناه غوښتې ده، خو اټکل (۱۵۹) زره ته افغانان د روسیې په فیډریشن کې اوسېږي.[۱]

په ټولیز ډول د دې پراو په باب سړی ویلی شي، چې دا دوره هم لکه څنګه چې ځینې تحصیل کړي او مسلکي کادرونه او فني کارکوونکي په کې ((نامطلوب)) وګڼل شول، همداسې د هېواد تحصیل لرونکي قشر ته ((نامطلوبه)) دوره وه. په دې دوره کې د روزنیزو، ښوونځیو او نورو کلتوري مرکزونو د ودانیو فزیکي اعمار ته زیان ونه رسېده او د هغو د ساتنې هڅه وشوه، خو البته ځینې ښوونځي، روزنیز او علمي مرکزونه له مشخص مرام، نصاب او تګلاړې څخه واړول شول او د یو بل ډول درسي نصاب تابع شول. د درسي نصاب ګډوډول، یوه هغه ستره روزنیزه او ښوونیزه ستونزه ده چې په تېرو کلونو کې زموږ د هېواد تعلیمي سیستم ورسره لاس او ګرېوان و او په نړۍ راتلونکي کې هم د یو واحد معیاري تحصیلي او تعلیمي نصاب رامنځته کېدل یو ستونزمن کار ښکاري. ۱۳۷۵-۱۳۷۸ کلونه د هېواد د زیاتې برخې لپاره د امن او سولې په برخه کې بریاوې، خو د روزنیزو چارو په برخه کې نیمګړتیاوې او ان پر شاتګونه لري.

[۱] Afghan Refugee Bulletin, UNHCR, February ۱۹۹۹, Page ۱۳

د ارزښتونو کمزوري کېدل او د فرار ګړندي کېدل

افغانستان ته د تېرو دوو لسیزو په ترڅ کې ډول ډول درانه زیانونه اړول شوي دي. د ټولنې کلتوري استحکام او ارزښتونو ته هم دومره زیانونه ور واړول شول، چې ډېرې برخې یې کمزورې شوې، ځینې یې کم ارزښته او ځینې یې وپاشل شوې. د غمیزې په لومړي پړاو کې د یو فکر او عقیده یې معیار له مخې دواړو غاړو جګړې ته ملا وتړله. ذهني جګړه په ګرمۍ پیل او ورپسې فزیکي جګړه توده شوه. په لومړي پړاو کې دواړو غاړو د خپل فکري ښوونځي تر سیوري لاندې ځان حق په جانب ګانه او تر یو ډول روانې ډاډ لاندې یې جګړې ته دوام ورکاوه. په دې پړاو کې چې څه تحصیل کړي اشخاص هېواد پرېښودلو ته اړ شوي وو، نو زیاتره په پاکستان او ایران کې مېشته وو، یو ډېر کم شمېر یې نورو هېوادونو ته پناه ور وړې وه. د شوروي په یرغل سره، چې څېړې افغانان او په هغو کې تحصیل کړي اشخاص پاکستان او ایران ته مهاجر شول، نو بیا هم د جګړې، قربانۍ او د هېواد د خپلواکۍ روحیه ډېره پیاوړې لا څه چې اورنۍ شوه. خپل هېواد او اسلام

سره مینه په څپو وه او هغو ته ټول په ډېر لوړ ارزښت یانې د ژوند د قربانۍ په بیه قایل وو ، ځکه نو د پردیو پر وړاندې د افغانانو د مبارزې مورچل له فکري، رواني او عقیده یي پلوه ډېر غښتلی و. په دې پېر کې هم، افغانان د نړۍ په ډېرو هېوادونو کې خواره شول، د خوږدو یو علت یې هم دا و ، چې اکثرو جهادي تنظیمونو هلته دفترونه پرانیستي وو او د شوروي پر ضد ، د مبارزې لپاره د مرستو راټولولو په لټه کې وو. ډېر کم شمېر افغانان په دې نیت ورغلي وو ، چې هلته دایمي پناه واخلي او د هغه ځای تابعیت ومني.

اکثرو افغانانو ته دا خبره ببخي شرم او ننګ ښکاږدله چې څنګه خپل قومي او ملي هویت پرېږدي او د بل هېواد تابعیت ومني، سره له دې چې پر هغه وخت د زیاتو تحصیل کړو او ان عادي افغانانو لپاره د دې خبرې امکانات وو ، چې دوی د همغو لویدیزو هېوادونو په لګښت هلته لاړ شي او بیا هلته ومنل شي. داسې انګېرل کېږي، چې لویدیزوالو دا ګڼله، چې د شوروي تر وتلو وروسته باید واک داسې یوې ډلې یا اشخاصو ته ولېږدول شي، چې د لویدیځ پلویان وي. نو له دې کبله یې زیات شمېر تحصیل کړو افغانانو ته خپله غېږه خلاصه کړې وه او د پناه امکانات یې ورته برابر کړي وو. هغوی غوښتل چې له همدغو افغانانو څخه په راتلونکي کې د

حکومت جوړولو د عملي ځواک په توګه ګټه پورته کړي. هغه وخت دا فکر او اټکل نه کېده، چې شوروي اتحاد دې په دې بڼه وپاشل شي او بیا دې دومره ذلیل شي، چې د خپل ځان د راټولولو وس دې هم پیدا نه کړي او افغانستان دې خپل هغه پخوانۍ سیاسي او پوځي ارزښت بایلي.

سره له دې چې پر دې وخت د یاد وړ افغانان لویدیځ ته مهاجر شول، خو اکثرو د خپل هېواد د ازادۍ لپاره شپې او ورځې شمېرلې او له روانې او فکري پلوه په دې فکر کې نه وو، چې دوی بېرته لویدیځ کې پاتې کېږي او د هېواد راتلونکي شرایط به د دوی د راتګ مخه نیسي او یا به هم داسې حالت راځي، چې د دوی هغه پخوانۍ ولولې مړاوې او ځینې نور ارزښتونه کمزوري کړي.

په بل پړاو کې چې د شوروي لښکرې له افغانستان څخه وایستل شوې، د جګړې عقیده یې لوری هم ورو ورو بدلېده او هغه پخوانی ځواک او جوش یې ورو ورو له لاسه ورکاوه. خو دې پېر کې بیا هم لویدیځ ته د تحصیل کړو اشخاصو د بهیر لړۍ تمه نه شوه. پاکستان د دې ډول اشخاصو د تګ لپاره مناسب ځای و، له همدې ځایه اکثرو افغانانو غرب ته پناه یووړه، په دې پېر کې هم ځینو هغو روڼ اندو تحصیل کړو اشخاصو چې پخوا یې د ((کمونستي نظام)) پر ضد جګړه

کوله، ورو ورو یې هغه پخوانۍ ولولې او روانې ډاډ کمزوري کېدل، نو ځکه خو له یو سترې ژوند څخه د یو ارام ژوند په لټه کې شول. د فزیکي ارامتیا لپاره ورته نو تر لویدیزو هېوادونو نوره غوره ټولنې په نظر نه ښکارېدې.

سره له دې چې عقیده یې او کلتوري جوړښت یې د هغو ټولنو تر وګړو هم افراطي بڼه لرله، چې دوی یې پرضد جګړه کوله. پر دې ټولنو واکمن فکري تګلوری او کلتوري فضا نه یوازې دا چې د افغاني ټولنې له عقیده یي جوړښت او کلتوري رغښت سره اړخ نه لګاوه، بلکې دواړه سره په رنګ او مانا کې تضاد هم لري. پر دې وخت چې کومو سیاسي تحصیل کړو اشخاصو غرب ته پناه یوړه نو هغوی پر خپل ایډیال نظام او د هغه پر بري بې باوره شان ښکارېدل او یا هم کېدی شي وویل شي، چې د شعار او عمل ترمنځ یوه تېره ایستونکې پرده موجوده وه او د عام ولس د ذهن او سترګو لید تردې پردې اخوا د واقعیت د لیدلو ځواک نه درلود.

په څلورم پړاو کې چې د کابل د پخواني نظام د تخت تخته واړول شوه، په اصطلاح نوی ((اسلامي نظام)) رامنځته شو، نو د دې نوي نظام د ناوړه کړنو په نتیجه کې ټولو هغو عقیده یي او ملي ارزښتونو ته زیان واوښت، چې (۱۴) کاله زمور ولس د هغو د ګټنې لپاره جګړې او مبارزې ته هڅول شوی و.

د اسلام په نوم داسې اسلام ضد کارونه وشول، چې چا يې تصور هم نه کاوه، دې سره هم د جګړو له وېرې او هم د پخوانيو حسابونو د تصفيې له ډاره، د پخواني حکومت ګڼ شمېر کادرونه او نور علمي اشخاص، له افغانستان څخه ووتل او لويديځ ته يې د پخواني حکومت د غړو او کار کوونکو په توګه پناه يوړه. تر دې دمخه چې به څوک لويديځ ته تلل، نو د سياسي کيس د منلو وجه به يې له کمونستي رژيم سره د مخالفت مساله وه، خو تر دې وروسته له بنسټپالو سره مخالفت او وېره د منلو عامل وګرځېد. کمونيزم پلوه اشخاصو کې داسې کسان هم شته، چې پر خپل وخت يې زمونږ په هېوادوال د ((امپرياليزم)) د ګوډاګيانو، زامنو او لاسپوڅو په نامه له دندو ګوښه کړي، زنداني کړي، توهين کړي او وژلي دي. تر ۱۳۷۱ل کال وروسته د جګړو پرله پسې دوام د ښارونو لوټونه، ورانونه او عامه وژنه د دې سبب شول چې پخواني جهادي تنظيمونه هم خپل پخوانی حيثيت او ارزښت بايلي.

پر دې وخت ټول هغه ارزښتونه، چې په تېرې لسيزې کې زمونږ د ولس دواړه خواوې د هغو د ساتنې او پالنې لپاره جګړې کې رابښکېل شوې وې، له منځه لاړل، په دې پراو کې نور په لويديځ کې د پخوانيو ((مجاهدينو)) په اړه ول دې نويو ((ملحدينو)) ته هلته د منلو شرايط اسانه وو.

د ژوند ستونزې هم ورځ پر ورځ دومره زیاتېدې، چې ډېر کسان یې د بېتـه مجبورول، چې لویدیزو هېوادونو تـه پنـاه یوسي. داسې کسان هم پر دې وخت لویدیځ تـه د تـګ پر لاره لیدل شوي، چې پخوا یې تصور هم نه کاوه.

د دې پرڅو په بهیر کې په لکونو افغانان نورو هېوادونو تـه مهاجر شول. وروسته وروسته چې شرایط نور هم سخت شول او پـه هېـواد کـې د خدمت ټول امکانـات تـر ډول ډول ګردونـو لانـدې راغلـل او د محـوه کېـدو تـر بریـده ورسـېدل، نـو ډېـرو افغانانو په ځانګړې ډول تحصیل کړو اشخاصو تـه ښکاره ډاډ پاتې نه شو.

پر راوروستو وختونـو لویـدیزو هېوادونـو تـه د تـګ شـرایط ډېـر سـخت شـول، خـو بیـا هـم ورتلونکـو افغانـانو ډول ډول سـتونزې وزغملـې او د خپلـې شخصـي پـانګې او یـا هـم پـه لویدیځ کې د خپلو دوستانو په مـالي مرسـتې یې ځانونه هلتـه ورسول او دا لړۍ لا دوام لري. دا چې د دې افغانانو مهـاجرت افغانستان تـه څومره زیـان دی او کـه نـه؟ ایـا دا خلـک بـه بېرتـه خپل هېواد تـه راشي او که نه؟ په دې باب به وروسته یو اټکلیز نظر وړاندې کړو.

دې پورتنیو ټکو لاملونو زمونږ د هېـواد زیـات تحصیـل کړي اشخاص او علمي کادرونه مهـاجرت تـه اړ کړل، اوس د هېـواد

هر علمي، هنري، روزنيز او ښوونيز مرکز نه زيات شمېر علمي او خپل ضروري پرسونل کډه کړي ده. موږ به دلته د هېواد د دې ډول علمي، فرهنګي او هنري مرکزونو له جملې څخه پر يو يا څو مرکزونو او د تللو علمي کادرونو پر څومره والي لږه رڼا واچوو.

د افغانستان راډیو ټلویزیون

د نورو فرهنګي، هنري او روزنیزو مرکزونو ترڅنګ د افغانستان راډیو او ټلویزیون ته هم ډېر زیانونه اړول شوي دي. له ۱۳۵۷ل کال نه تر ۱۳۷۱ل کال پورې د افغانستان د راډیو او ټلویزیون په بېلابېلو برخو کې زیات پرمختګونه او بدلونونه رامنځته شوي وو. په دې دوره کې راډیو او ټلویزیون څه فزیکي زیانونه او د ویجاړۍ ګوزارونه نه وو لیدلي. پر کابل سربېره په یو شمېر ولایتونو کې هم راډیویي او ټلویزیوني دستګاوې فعالې او د نصبېدو په حال کې وې، خو بیا هم د واکمن سیاسي فکر او د هغو د ځینو چلندونو له امله راډیو ټلویزیون، خپل ځینې تخنیکي پرسونل له لاسه ورکړ. پر ۱۳۷۱ل کال، چې پر کابل او ټول هېواد کومه وبا خپره شوه، نو د هغې په ترڅ کې راډیو ټلویزیون هم بې شمېره زیانونه وزغمل. په مجموعي ډول د راډیو ټلویزیون ټولو برخو او تاسیساتو د ۳۰۰ ملیونو ډالرو په شاوخوا کې زیان زغملی دی. د پرسونل له مخې هم په دې دوره کې د راډیو ټلویزیون ګڼ شمېر ویندویان، ژورنالیستان، تخنیکي کارکوونکي، انجنیران او هنرمندان مهاجرت ته اړ شول، ورپسې د ۱۳۷۵ل

کال د تلې د شپږمې نېټې بدلون راغی، دې سره ټلویزیون چورلټ بند شو او پاتې پرسونل یې هم څه منفک او څه هم مهاجر شو. په دې دوره کې بیا هم راډیو ټلویزیون د پرسونل له مخې ډېر زیات زیانونه ځکه وزغمل چې نویو قوانینو کې هغو ته د فعالیت هېڅ ځای پاتې نه و، په ځانګړې ډول سندرغاړو او د ځینو برخو هنري پرسونل ته. د ۱۳۷۸ل کال په پیل کې د راډیو ټلویزیون ځینو کارکوونکو په دې تېرو ببلابېلو دورو کې د پرسونل له پلوه د راډیو ټلویزیون د ضایعاتو فیصدي دا ډول ښودلې ده:

له ۱۳۵۷-۱۳۷۱ل کال پورې، په راډیو او ټلویزیون کې ۷۰ په سلو کې ویندویان، ۷۰ په سلو کې د موسیقۍ هنرمندان، ۸۰٪ ژورنالیستان، ۹۰٪ د تیاتر هنرمندان او ۹۰٪ تخنیکي پرسونل پاتې و او نور یا زنداني شوي، یا یې دنده خوشې کړې، یا مهاجرت ته اړ شوي او ځینې یې مړه شوي هم دي.

له ۱۳۷۱-۱۳۷۵ پورې ۱۰٪ ویندویان، ۲۰٪ تیاتر هنرمندان، ۱۰٪ موسیقۍ هنرمندان، ۲۰٪ ژورنالیستان او ۱۰٪ تخنیکي پرسونل پاتې وو او نورو راډیو ټلویزیون کې دنده خوشې کړې وه.

له ۱۳۷۵ څخه تر ۱۳۷۸ل کال پورې ۳٪ ویندویان، ۲٪ تیاتر هنرمندان، ۵٪ ژورنالیستان او ۳٪ تخنیکي پرسونل پاتې وو او نور ضایعات لري.

دلته به د راډیو تلویزیون د تخنیکي، هنري او ژورنالیستیک پرسونل د ځینو مشهورو اشخاصو نومونه واخلو، چې په دې تېرو پراوونو کې یا منفک شوي، یا یې راډیو تلویزیون پرې ایښی او یا مهاجر شوي دي.

ویاندان (نطاقان)

۱- سیف الرحمن ابراهیم خپل	۱۱- کریمه طهوري	۲۲- عبدالطیف ستانیکزی
۲- غلام نبي پاکتین	۱۲- ذکیه کهزاد	۲۳- محمداغا الکوزی
۳- سهیلا حسرت ناظیمي	۱۳- زهبا خادم	۲۴- حسیب خاورې
۴- ثریا خادم	۱۴- عبدالغفور ویاند	۲۵- لطیفه کبیر سراج
۵- تورپېکی خادم	۱۵- سید افضل اکبر	۲۲- نفیسه محمود
۶- رشاد بهیر	۱۶- ډاکتر حسن شینواری	۲۷- شریفه شریف
۷- عبدالله شادان	۱۷- محمد عارف همدم	۲۸- مینه بکتاش
۸- سیما شادان	۱۸- عنایت شریف	۲۹- لطیفه قریشي
۹- ډاکتر حیدر یوازې	۱۹- عبدالهادي شکور	۳۰- فریده پاکتین
۱۰- فریده انوري	۲۰- وکیل احمد ابوي	۳۱- ګل جان انند
	۲۱- خطاب عمر	۳۲- انیسه لطیف
۳۳- مستوره شال (په	۴۲- قاسم یوسفزاده	۵۳- نیره

پېښور کې مړه شوه)	۴۳- آمنه ځيرک	۵۴- عبدالوهاب شادان
۳۴- فريده هوډ	۴۴- قمرسيد	۵۵- اقليما مخفي
۳۵- نصير سهام	۴۵- نجيب جان نصير	۵۲- مقدسه مخفي
۳۲- عبدالقدوس تندر	۴۶- نجيب يوسفزاده	۵۷- مسعود خليلي
(په جرمني کې مړ شو)	۴۷- حامد نوري	۵۸- مسعود مجروح
۳۷- قمرسيد	۴۸- علي محمد	۵۹- لطيف جلالي
۳۸- نجيبه حيدر	صادقيار	۲۰- سلام جلالي
۳۹- شريفه پاخون	۴۹- پروين ملال	۲۱- ظاهر توتاخېل
۴۰- بصير امين زاده	۵۰-پروين هاشم منصور	
۴۱- هاشم پکتيانی (په	۵۱- تاج محمد اکبر	او ځينې نور
پېښور کې ووژل شو)	۵۲- نبيله همايون	

سندرغاړي او هنرمندان

ظاهر هويدا	فرهاد دريا	وحيد قاسمي
رحيم بخش	عبدالله شادکام	مهوش
هماهنګ	فيض کاريزي	سلما
احمدولي	سيف الدين	رحيم جهاني
هنګامه	شپرغزنوي	حيدرسليم
رخشانه	اسد بديع	حسين ارمان
ژيلا	جاويد الهي	قاسم لوګری
مېرمن پروين	رحيم مهريار	سلام لوګری
ژينوس	پرستو	ګلزمان
ايوب	مرجان	حکيم نور اکاخېل
نعمت الله	رعنا	سيدعلم
قمرګله	مرين	سحرګل
احمدشاکر	سيما ترانه	شاه ولي
عبدالله مقري	سليم بخش	افسانه
منګل	قاسم بخش	الفت هروي
نغمه	وکيل روف	يونس
ځلاند	عبدالحميد کندهاری	وجيهه رستګار
سهيلا ځلاند	ظاهر چاريکاری	فريد رستګار
سارا ځلاند	مختار مجيد	اميرجان صبوري
حامد شکران	وحيدصابري	ظاهر شباب
ګلشن	منور (پـه پېښـور کـې	غوث زلمی

عزيزه افغان	مړ شو)	ناصر طهوري
اسمعيل پيروز	خيرمحمد خندان	عبدالله غمخور
نورجهان	او ځيني نور...	پروين ملال
زمان شوقي		شكريه رمل
بېلتون	**نور كاركوونكي:**	شكريه عمر
ناشناس	غلام حسن نير	داود فاراني
الفت اهنګ	ضيا احمد جاهد	نورجهان فاراني
الطاف حسين	عبدالله افاقي	شفيقه بشارت
اكبرنېكزاد	عبدالغني مهم	پرتونادري
استاد صابر	عزيز ايشانزاده	عبدالحی عابر
استاد شيدا	اصغر افضلي	نجيب الله ساكب
ميا شيدايي	نيازمحمد بنايي	حسين هدی
استاد موسی قاسمي	حبيب الله تخاري	غلام حسين فعال
حفيظ الله خيال	اسحق ايماقي	جلال نوراني
ريحان	عزيز اسوده	عرب شاه مموزی
خالو شوقي	وحيد صمدزی	لطيف ناظمي
رشيده ژاله	شهسوار سنګروال	فوزيه عظيمي
ناديه	ګل احمد ذهاب	عبدالوهاب مددي
ريتا وېرمه	سيد جان ملال (پـه	نورمراد
شاه محمد كندهاری	پېښور كې مړ شو)	محمد انور وفا
سيد محمد كندهاری	زلمی بابا كوهي	نورمحمد صديقي
دين محمد	انجنير لطيف	اسدالله ساپی
مرتضی فرحتيار	لطيف بهاند	امين نوابي
عبدالاحد ميهن يار		حميد پژمان

احد ژوند	اسمعيل فروغي	ظاهر طنين
احد پيغام	محمد سرور انوري	عبدالواحد نظري
شپراحمد پيغام	عايشه جلالي	اقا سعيد نسيان
عبدالغفور اميني	صديق توخی	
محمد حسن ميرزی	عزيز رؤف	او ځينې نور

د دې ترڅنګ د ولايتي راډيوګانو او ټلويزيونونو ضايعات هم خورا زيات دي. پر سندرغاړو، نطاقانو او خبريالانو سربېره د راډيو ګڼ شمېر ممثلين، لکه حاجي محمد کامران، منان ملګری، ف. فضلي، ف عبادي، بايقرا او نور په لسګونو هم، فرار او هېواد پرېښودو ته اړ شوي دي. دغه راز د افغان فلم کارکوونکي او د سينما مشهور لوبغاړي او نور تخنيکي پرسونل د تېرو شلو کلونو، په تېره بيا د راوروسته (۱۳۷۱-۱۳۷۲) کلونو په بهير کې مهاجرت ته اړ شوي دي. له دې کسانو څخه يو شمېر پر ببلابېلو وختونو يا په خپل مرګ مړه شوي دي، ځينې يې وژل شوي هم دي او نور اکثره يې په بهرنيو هېوادونو کې له خپل هېواده لرې ژوند کوي.

ټولنيز- فرهنګي سازمانونه

۱- د هنرمندنو اتحادیه:

د هنرمندانو اتحادیه، چې د افغانستان د هنر د پرمختیا او ودې لپاره او همدارنګه د هنري استعدادونو د غوړېدو، راټوکېدو او راټولونې لپاره جوړه شوې وه، ((پر ۱۳۶۱ل کال یې د نقاشۍ په برخه کې ۱۴۰، د تیاتر په برخه کې ۱۰۲، د موسیقۍ په برخه کې ۳۳۱، د سینماتوګرافۍ په برخه کې ۲۵۰، د مهندسۍ په برخه کې ۱۰۰ تنه غړي درلودل او دا ټول شمېر ۹۰۳ تنه کېږي. تر دې وخته په ۱۴ ولایتونو کې، د ۱۷۰۰ تنو په شاوخوا کې هنرمندانو، د ټولنې غړیتوب ترلاسه کړی و.))[۱]

تر ۱۳۷۱ل کال دمخه تقریباً د لسو کلونو په بهیر کې د هېواد یو شمېر هنرمندان، چې په هغو کې ډېر وتلي او نومیالي سندرغاړي هم شامل وو، له هېواده بهر شول. خو له ۱۳۷۱کال څخه تر ۱۳۷۵ل کاله پورې، چې ټول هېواد او په ټېره بیا د کابل ښار یوې سراسري ګډوډۍ او انارشۍ نیولی و، د هنرمندانو زیاته برخه د جګړو له وېرې او د نورو تنګسیاوو له امله، له هېواده ووتله. په همدې پېر کې پر موسیقۍ او د هنر پر ځینو نورو برخو یو لړ بندیزونه هم ولګول شول، دا بندیزونه

[۱] د افغانستان کالنۍ، کابل، ۱۳۶۱ل کال، ۴۸ ګڼه، ۹۵ مخ.

په پیل کې ډېر ټینګ وو، خو وروسته وروسته د نرمۍ پر لوري روان شول او ان هغه چا چې لومړی یې پر دې ډول سختیو ټینګار کاوه، خپله د نرمښت خواته روان شول، خو په دې پېر کې د هېواد عمومي حالات داسې وو، چې د هېچا لپاره د ژوند او تنفس امکان نه و، نو ځکه خو د اکثرو تحصیل کړو افغانانو په ځېر د دې ډلې زیاته برخه هم هېواد پرېښودلو ته اړ شوه.

د ۱۳۷۵ل کال له نوي بدلون سره د سندرغاړو پر سندریزو پروګرامونو، په ځانګړي ډول د موسیقۍ له وسایلو سره پر ساز او سرود ټینګ بندیز ولګول شو او د سرغړونې په صورت کې د درنې سزا اعلان هم وشو. دا وخت که کوم یو سندرغاړی په هېواد کې پاتې و او د موسیقۍ له لارې یې د خپل ژوند چارې خړوبولې، نو هغوی هم مجبور شول، چې هېواد پرېږدي. د ۱۳۷۱-۱۳۷۸ل کلونو په بهیر، په ځانګړي ډول تر ۱۳۷۵ل کال وروسته واټن کې، تر بل هر ټولنیز قشر څخه دا برخه ډېره خواره او ناچله شوه.

۲- د ژورنالیستانو ټولنه:

((د ۱۳۵۹ل کال د سنبلې میاشتې پر ۲۵مه نېټه د خپلې لومړۍ کنګرې د جوړېدو په ترڅ کې، چې ۴۰۰ ژورنالیستانو په کې ګډون کړی و، جوړه شوه، پر همدې کال یې د غړو شمېر

له ۳۷۰ څخه ۷۰۰ تنو ته لوړ شو))[1] ((تر ۱۳۶۶ل کال پورې د دې ټولنې دغړو شمېر ۱۹۵۱ تنو ته ورسېده، په کابل ولایت کې ۲۲ څانګې او په ۱۲ ولایتونو کې یې ولایتي شوراګانې درلودلې. د ۱۹۵۱ تنو ژورنالیستانو له جملې څخه ۱۳۹۳ تنه په کابل ښار کې وو، چې ۱۰۲۲ تنه یې نارینه او ۳۷۱ تنه یې ښځې وې.

د ۵۵۸ تنو له جملې څخه، چې په ولایتي شوراګانو کې تنظیم وو، ۵۰۲ تنه نارینه ژورنالیستان او ۵۶ تنه ښځینه ژورنالیستانې وې.

په همدې ډول د ټولنې له ۱۹۵۱ غړو څخه ۱۲ تنه ډاکټران، ۷۷ تنه ماسټران، ۷۹۹ تنه لېسانس او نور تر لېسانس نه د ټیټ تعلیم څښتنان وو.))[1]

تر ۱۳۷۱ل کال پورې د ژورنالیستانو د ټولنې کار او فعالیت د خپلو امکاناتو تر بریده پرمخ روان و، په دې واټن کې د ژورنالیستانو ټولنې د نړۍ د ځینو هېوادونو د ژورنالیستانو له ټولنو سره اړیکي ټینګ کړل. د ټولنې ځینو غړو په لسګونو نړیوالو غونډو کې برخه واخیسته او هم د دوی په بلنه له بهر نه ګڼ شمېر بهرني ژورنالیستان، د دوی غونډو ته وبلل شول. تر

[1] د افغانستان کالنۍ، کابل، ۱۳۶۱ل کال، ۴۸ ګڼه، ۹۴۸مخ.
[1] د افغانستان کالنۍ، ۱۳۶۶ل کال، ۴۸ ګڼه، ۲۱۷ مخ.

۱۳۶۵ل کال وروسته د ژورنالیستانو ټولنې له خوا د ((سباوون)) په نوم یوه ذوقي مجله هم خپرېدله.

د ۱۳۷۱ل کال په بدلون سره د ژورنالیستانو ټولنه هم، لکه د نورو ټولنو په شان زیانمنه شوه، څو توغوندي د ټولنې پر ودانۍ ولګېدل او شتمني يې لوټ شوه، غړي يې پخوا په انفرادي توګه مهاجرت ته اړ شوي وو، خو تر دې وروسته يې په ډله ییز ډول د مهاجرت لاره ونیوه او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې خواره شول. له ۱۳۷۱ل نه تر ۱۳۷۵ل پورې تشکیلاتي جوړښت روغ و، خو یوازې تشریفاتي بڼه يې درلوده، په واقعیت کې يې نه څومره والی او نه هم څرنګوالی له پخوا سره د پرتلې وړ و. تر ۱۳۷۵ل کال وروسته يې هغه تشکیلاتي جوړښت هم ړنګ شو او اوس په دې نامه هلته کومه ټولنه نه شته.

۳- د حقوقپوهانو ټولنه:

((د افغانستان د حقوقپوهانو ټولنه د خپل لومړني کنفرانس په ترڅ کې، چې د ۱۳۶۴ل کال د سلواغې میاشتې پر ۲مه نېټه په کابل ښار کې جوړ شوی و او ۵۰۰ تنو منتخبو حقوقپوهانو په کې برخه اخیستې وه، جوړه شوه.

تګلاره يې تصویب شوه او پر فعالیت يې پیل وکړ. وروسته د حقوقپوهانو ټولنې خپلې لیکې پراخې کړې او پر ۱۳۶۶ل کال

یې په تشکیلاتي برخه کې ۲۰۳ تنه حقوقپوهان جذب او د غړیتوب کارتونه یې ورته ورکړل. په مرکز کې یې په ۱۸ ارګانونو کې د حقوقو د ساتنې څانګې جوړې کړې او همدارنګه په ۷ ولایتونو کې د حقوقپوهانو ټولنې جوړې او پر فعالیت یې پیل وکړ.))[1]

تر ۱۳۷۱ل کاله پورې د حقوق پوهانو ټولنې په مرکز کې په لسګونو حقوقي مسایل څېړلي او د دولت په ځینو ارګانونو کې یې د حقوقي مسایلو او ستونزو د حل په اړه هغو ته مشورې او لارښوونې کړې دي.

دغه راز یې د بشر د مدني، تعلیمي او نورو حقوقو په اړه وخت پر وخت حکومت ته خپل غږ رسولی دی. کله چې پر بشري حقوقو د دولت له خوا تېری شوی او یا له نافذو قوانینو څخه سرغړاوی شوی، نو دوی پر هغو اعتراض کړی، دا چې دې نیوکو او اعتراضونو د هغه وخت پر حکومت څه اغېز شیندلی شو او که نه؟ په دې باب دومره ویل کېدی شي، چې څه ډېر ښکاره او ژور اغېز یې ځکه نه شو شیندلی، چې دا ټولنه خپله هم د دولت له خوا جوړه شوې وه، خو د یوې حقوقي سرچینې او ټولنې په توګه او یا دا چې د ګڼ شمېر حقوقپوهانو د یو مرکز په توګه یې اړتیا زیاته محسوسه وه، د څه ناڅه

[1] د افغانستان کالنۍ، کابل، ۱۳۷۲ل کال، ګڼه، ۲۳۸-۲۳۹ مخونه.

اجرایي ځواک له درلودلو سره سره یې مانیز او حقوقي ځواک هم درلود.

ټولنې تر ۱۳۷۱ل کال وروسته خپل تشکیلات وساتل، خو پر دې وخت یې هېڅ ډول اغېز پاتې نه و، ځکه چې په هېواد کې هېڅ ډول حقوقي نظام ټینګ نه و، د دې ټولنې دفتر هم په کابل ښار کې څو ځایو ته کډه وکړه او غړي یې هم اکثره خواره واره شول، زیات شمېر یې بهرنیو هېوادونو ته لاړل، تر ۱۳۷۵ل کال وروسته نه د دې ټولنې د جوړښت او نه یې د اغېز پته ولګېده.

۴- د لیکوالو ټولنه:

د افغانستان د لیکوالو ټولنه د ۱۳۵۹ل کال د تلې پر ۱۲مه نېټه په کابل ښار کې جوړه شوه. ټولنه د یوې تګلارې او ځانګړو تشکیلاتو لرونکې وه، چې لاندې برخې یې درلودلې:

ـ د ځوانو لیکوالو انجمن، د بین المللي اړیکو څانګه، د تشکیلاتو څانګه، د پښتونخوا د ادبیاتو څانګه، د کره کتنې څانګه، د داستان څانګه، د شعر څانګه.

ټولنې د خپل فعالیت په بهیر کې تر ۱۴۵ عنوانو زیات علمي، ادبي او هنري کتابونه چاپ کړل، د ((ژوندون)) په نوم یې په دوو (پښتو او دري) په جلا جلا ډول ځانګړې ادبي، څېړنیزه مجله خپروله او هم یې د قلم په نوم یوه جریده درلوده.

په مرکز کې یې د غړو شمېر سلګونو لیکوالو ته رسېده، دغه راز یې په ځینو ولایتونو کې د ټولنې ولایتي څانګې پرانیستې. د ځوانانو ادبي انجمن د کابل ښار په بېلابېلو لېسو او تعلیمي مرکزونو کې خپلې څانګې جوړې کړې وې چې ددوی شمېر هم سلګونو تنو ته رسېده. د لیکوالو انجمن یوه مرکزي شورا لرله.

د لیکوالو ټولنې تر ۱۳۷۱ل کال پورې د ګڼو کتابونو ترڅنګ په لسګونو لوبې او وړې غونډې، مشاعرې او سیمینارونه جوړ کړي دي. پر ۱۳۷۱ل کال د لیکوالو پر انجمن هم ستر ناورین راغی، کتابتون او د کتاب ساتنې ځایونه لوټ شول او ګڼ شمېر غړي یې نورو هېوادونو ته مهاجر شول. ټولنې تر ۱۳۷۱-۱۳۷۵ کال پورې یوازې د ژوندون مجلې ۲ ګڼې او د قلم جریدې څو ګڼې خپرې کړای شوې، یو څو ادبي غونډې یې جوړې کړې، د پخوانیو غړو کمښت او د پانګې نشتوالي، ټولنه ورځ پر ورځ کمزورې کړه تر ۱۳۷۵ کال وروسته د ټولنې پخوانی تشکیل له منځه یوړل شو او پرځای یې په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې د شعر او ادب امریت په نامه یوه کوچنۍ نوې اداره جوړه شوه، دې اداري په تشکیل کې یو تن د امر، یو تن د شعر، یو تن د کیسې او یو تن د کره کتنې، یو تن د ځوانو لیکوالو لپاره په پام کې نیول شوي وو، یو تن د جریدې د

مدیر په حیث او یو تن د چاپ د امر په توګه په تشکیل کې نیول شوي وو. یا نې ټول تشکیل یې په دې ډول دی:

((۱- رسمي مسلکي کارکوونکي ۷ تنه، شته کارکوونکي ۵ تنه

۲- رسمي اداري کارکوونکي ۳ تنه، شته کارکوونکي ۲ تنه

۳- مسلکي اجیر کارکوونکي ۴ تنه، شته کارکوونکي ۱ تن

۴- نا مسلکي اجیر کارکوونکي ۵ تنه، شته کارکوونکي ۴ تنه.))[۱]

اوسنۍ اداره کې د غړو لیکوالو شمېر په رسمي ډول ثبت شوی نه دی، که د شعر او ادب اوسنۍ اداره د لیکوالو ټولنې له پخواني جوړښت سره پرتله کړو، نو په تشکیلاتي جوړښت کې په سلو کې تقریباً (۸۰) او په خپرنۍ برخه کې په سلو کې سل کموالی ښیي.

[۱] د اطلاعاتو او کلتور وزارت د شعر او ادب اداري یو راپور، کابل، ۱۳۷۸ل کال.

کابل پوهنتون

کابل پوهنتون د هېواد تر ټولو ستر علمي مرکز دی، چې د خپل جوړښت له پیله یې تر دې وخته پورې هېواد ته ګڼ شمېر علمي او مسلکي کادرونه وړاندې کړي دي. له ۱۳۱۱ل کال څخه تر ۱۳۶۲ل کال پورې، کابل پوهنتون په ټولیز ډول ۴۰ زره فارغان ټولنې ته وړاندې کړي دي. لکه څنګه چې د مخه مو یادونه وکړه، په ببلابېلو پړاوونو کې پر کابل پوهنتون سختې نادودې او تیارې راغلې او په سوونو استادان یې زندانې شوي، وژل شوي، له دندو ګوښه شوي او یا مهاجرت ته اړ شوي دي. تر ۱۳۷۱ل کال وروسته، چې پر کابل پوهنتون کوم ناورین راغی، هغه نو د پوهنتون په ټول تاریخ کې بې ساری دی.

د پوهنتون مرکزي کتابتون، یو موزیم، یوه ګالري او د څوارلس ګونو پوهنځیو کتابتونونه له منځه لاړل، نه یوازې د پوهنتون استادان فرار او مهاجرت ته اړ شول، بلکې خپله پوهنتون هم د کابل شپږو ببلابېلو سیمو ته مهاجر شو، په یوه ځای کې به یې لا د مه جوړه کړې نه وه، چې بل ځای ته به لېږد ته اړ شو. د همدې اړو دوړ په نتیجه کې د کابل پوهنتون ځینې

استادان له پوهنتون سره بې ارتباطه شول. د جګړو په ترڅ کې د پوهنتون څو تنه استادان د خپل ژوند له نعمت نه هم بې برخې شول. پوهنتون په ډېر چټک ډول استادان له لاسه ورکړل، د استادانو د وتلو هغه بهیر، چې له تېرې لسیزې څخه پیل شوی و، په دې لسیزه کې لوړ کچ ته ورسېد. په ځانګړې ډول د هغو استادانو د مهاجرت شمېره خورا زیاته ده، چې په بهرنیو هېوادونو کې یې لوړې زده کړې کړې وې. د غمیزې تر پیل دمخه، کابل پوهنتون د نړۍ د یو شمېر هېوادونو له معتبرو پوهنتونونو سره اړیکي درلودل او د کابل پوهنتون اکثره استادان د ماسټرۍ او دوکتورا لپاره هغو هېوادونو ته تلل او تر خپلو زده کړو وروسته بېرته راستنېدل. تر ۱۳۵۷ل کال وروسته دا بهیر څه ناڅه ټکنی شو، خو بیا هم په شپېتمو کلونو کې یو شمېر هغو هېوادونو ته د استادانو د لېږنې بهیر دوام درلود، چې د وخت له دولت سره یې اړیکي ښه وو. تر ۱۳۷۱ل کال وروسته د دنیا له ټولو پوهنتونو سره د کابل پوهنتون اړیکي پرې شول. پخوانۍ استادان او یا هغه استادان، چې په بهرنیو هېوادونو کې یې لوړې زده کړې کړې وې، شمېر یې ورځ پر ورځ په کمېدو شو، نوي روزل شوي کادرونه نه د کمیت او نه هم د پوهې د څرنګوالي له پلوه دومره وو، چې د پخوانیو او تلونکو استادانو ځای ډک کړي. له دې

امله په راوروسته کلونو کې د پوهنتون اصلي تشکيل، چې ۷۵۰ تنه استادان ګڼل کېدل، هېڅوخت هم پوره نه شو، ان چې نيمايي ته يې هم شمېر ونه رسېده.

له ۱۳۷۱ل څخه تر ۱۳۷۵ل پورې د پوهنتون د ټولو استادانو شمېر (په دې پراو کې له نويو کادرونو سره سره) تر ۳۰۰ تنو څخه لوړ نه شو. تر ۱۳۷۵ل کال وروسته، سره له دې چې بيا هم يو شمېر نوي استادان جذب شول، خو د انفکاک او مهاجرت له امله دا شمېر ۲۲۰ تنو ته راټيټ شو، په دې ټولو کړکېچونو او ستونزمنو شرايطو کې، کابل پوهنتون خپل ډېر تکړه استادان له لاسه ورکړل، چې عمومي شمېر يې سوونو ته رسېږي. په شپېتمو کلونو کې بيا هم په کابل پوهنتون کې د پخوانيو استادانو شمېر زيات و. دې استادانو اکثرو په بهرنيو هېوادونو، په ځانګړي ډول په لويديزو هېوادونو کې لوړې زده کړې کړې وې. د ساري په توګه به ۱۳۶۲-۱۳۶۳ کلونه په پام کې ونيسو، پر دې وخت د پوهنځيو په ترتيب د استادانو څومره والی او د رتبې څرنګوالی په لاندې ډول دی:

پوهنځی	لیسانس	ماستر	ډاکتر	پوهاند	پوهنوال	پوهندوی	پوهنمل	پوهیار	پوهیالی	بهرني استادان
حقوق	۱۸	۷	۲	۰	۰	۴	۳	۳	۱۷	۳

طبيعي علوم	۲۲	۲۴	۱۲	۴	۱۰	۱۰	۸	۲	۲۰	۴
ژبې اوادبيات	۷۲	۳۵	۱۰	۵	۵	۱۳	۱۷	۱۹	۲۲	۲۴
شرعيات	۹	۱۰	۰	۲	۴	۱	۳	۳	۲	۰
انجنيري		۱۴	۴	۰	۳	۵	۸	۵	۱۰	۰
زراعت	۱۱	۲۵	۸	۹	۳	۱۳	۸	۲	۹	۲
اقتصاد	۱۰	۸	۸	۳	۲	۲	۴	۴	۷	۱۲
فارمسي	۱۲	۰	۱۱	۳	۲	۲	۲	۳	۱۱	۰
وترنري	۱۴	۱۰	۷	۱	۲	۳	۳	۸	۱۴	۴
اجتماعي علوم	۲۸	۱۱	۵	۵	۵	۵	۸	۵	۲۳	۹
تعليم وتربيه	۵	۱۵	۴	۱	۱	۸	۵	۷	۴	۲
ځمکپوهنه	۱۱	۱۲	۴	۳	۲	۷	۷	۳	۱۰	۰[1]

ددغو استادانو له جملې څخه ډېر کم شمېر يې په خپل طبيعي مرګ او يا هم د تقاعد له امله پوهنتون څخه وتلي دي. هغه شمېر استادان چې لويديزو هېوادونو کې يې لوړې زده کړې کړې وې، د هغوی په سلو کې ۹۰ د وخت په تېرېدو او د فرصت په موندلو سره، لويديزو هېوادو ته پناه وړې ده.

هغو استادانو، چې په پخوانۍ شوروي او يا هم د کمونيستي بلاک په ځينو نورو هېوادونو کې يې زده کړې

[1] د کابل پوهنتون کتلاګ، ۱۳۶۲-۱۳۶۳ل کال، ۱۲۴مخ.

کړې وې دهغوی زیاته برخه هم یا همغو هېوادو ، یا هم د هغو له لارې لویدیزې نړۍ او یا هم نورو هېوادونو ته پناه وړې ده.

_ هغه استادان چې په پورتنۍ لیست کې پر ۱۳۶۳ل کال، په پوهنتون کې پر تدریس بوخت وو ، د یوې لسیزې په ترڅ کې یې په سلو کې ۹۰ تنو کابل پوهنتون پرېښود. همدا سې که په ببلابېلو پړاوونو کې وګورو ، وژنې، نیونې، ترور، جبري انفکاک او نور په پام کې ونیول شي، نو په دوو لسیزو کې کابل پوهنتون د ټولو تلف شویو ، مهاجر شویو استادانو شمېر له ۵۰۰-۷۰۰ تنو پورې اټکل کېږي.

د افغانستان د علومو اکاډمۍ

د افغانستان د علومو اکاډمۍ د هېواد د ستر څېړنیز او علمي مرکز په توګه د خپل تاسیس له وخته تر ۱۳۷۱ل کال پورې د یادونې وړ علمي او فرهنګي خدمت کړی دی. پر دې کلونو په علومو اکاډمۍ کې په سوونو پوهانو او څېړونکو ګڼې علمي پروژې څېړلي او په سوونو عنوانه کتابونه یې چاپ کړي دي. دعلومو اکاډمۍ پر ۱۳۵۹ل کال ۲۱۰ تنه علمي غړي درلودل. د وخت په تېرېدو سره لکه د نورو علمي مرکزونو په څېر دعلومو اکاډمۍ ضایعات په وروستیو لسیزو کې زیات وو. د اکاډمۍ کارکوونکو د یوې اټکلیزې احصائیې له مخې وایي، چې په کادري برخه کې اکاډمۍ له ۱۳۵۸-۱۳۶۵ل کال پورې په سلو کې دوه، له ۱۳۶۵-۱۳۷۱ پورې په سلو کې اته، له ۱۳۷۱-۱۳۷۵ پورې په سلو کې ۳۵ تنه علمي غړي له لاسه ورکړي دي. دا غړي په دې پړاوونو کې یا مهاجر شوي او یا هم له دندې ګوښه شوي دي. تر ۱۳۷۵ل کال وروسته په یو ځایي ډول د اکاډمۍ ۲۴ تنه علمي غړي منفک شوي دي. د ۱۳۷۸ل کال په پیل کې په مجموعي ډول د علومو اکاډمۍ کې ۱۰۰ تنه غړي پاتې وو. په دې موده کې د علومو اکاډمۍ څو تنه

اکاډمیسنان، کاندید اکاډمیسنان، تر ۱۵ تنو زیات ډاکتران، ګڼ ماسټران او په لسګونو لېسانسه، چې ببلابېلې علمي رتبې یې درلودلې، مهاجر شوي، تلف شوي او یا له دندو ګوښه شوي دي.

په دې موده کې یوازې د علومو اکاډمي د ټولنیزو علومو مرکز ۵۸ تنه خپل علمي کادرونه او څېړونکي له لاسه ورکړي دي. د ژبو او ادبیاتو مرکز او همدارنګه د پښتو څېړنو نړیوال مرکز هم، تر ۵۲ تنو څخه زیات کادرونه له لاسه ورکړي دي. په همدې اړوند د علومو اکاډمۍ نورو څانګو لکه د لرغونپوهنې مرکز، د ځمکپوهنې مرکز، د اسلامي علومو معاونیت هم، خپل ګڼ شمېر کادرونه او څېړونکي له لاسه ورکړي دي. دیادونې وړ ده، چې هر کله نوي پرله پسې د زاړه پرله ځای نیولی، نو له علومو اکاډمۍ څخه یو شمېر علمي کادرونه تللي دي، پرځای یې ورو ورو نور کادرونه مقرر شوي دي. که چېرې په ټېرو شلو کلونو کې د علومو اکاډمۍ د ټولو ضایع شویو او مهاجر شویو علمي کادرونو او څېړونکو شمېر په پام کې ونیول شي، نو اټکلیز شمېر به یې ۵۰۰ تنو ته ورسېدې شي.

پایله او څو وړاندیزونه

لکه څنګه چې دمخه مو، په ببلابېلو پړاوونو کې له هېواد څخه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل وڅېړل او همدارنګه مو په هېواد کې له اصلي دندو څخه د مسلکي کادرونو د لرې کېدو او د دندو پر پرېښودلو خبرې وکړې او هم مو د هغوی د ژوندانه ځینې ستونزې وڅېړلې، دغسې له هېواده بهر هم ډېر تحصیل کړي افغانان د ژوند او کار له سختو ستونزو سره مخامخ شوي دي. هر کله چې هر مسلکي شخص له هېواد څخه وتلی، نو په بل هېواد کې تر هرڅه لومړی، د ژوند له ستونزو سره مخامخ شوی دی.

پر دې وخت دې شخص ایله دومره فکر کولای شو، چې څنګه خپل ژوند له وژونکو ستونزو او ګواښونو څخه وژغوري. د مسلک او یا هم د مسلکي کار خبره خو ځکه ورسره دومره نه مطرح کېده، چې د ده مسلکي زده کړې د

خپلې ټولنې د اړتیا لپاره وې، نه د نورو ټولنو لپاره. تر هغو پورې، چې دوی د نورو ټولنو د قانونې اتباعو په توګه منل کېدل او بیا د دوی د مسلک ارزونه کېدله، دې کې نو ډېر وخت تېرېده، د مسلکي کادر او د هغه د مسلک ترمنځ ډېر زیات ذهني واټن رامنځته کېده. ډېرو کمو مسلکي اشخاصو په پاکستان، ایران او ځینو نورو هېوادونو کې په هغو خیریه موسسو کې، چې د افغانستان او افغانانو لپاره یې کار کاوه، خپل مسلکي او یا هم مسلک ته نږدې کارونه پیدا کړل. ځینو په همدې موسسو کې د خپل مسلک مخالف او مغایر کار هم له دې کبله مانه، چې ژوند یې له ورپېښو خطرونو څخه خوندي شي. د ژوند له ستونزو پرته تحصیل کړي افغانان د هجرت په چاپېریال کې له فکري، سیاسي او نورو ستونزو سره هم مخ وو. دا ستونزې په پاکستان او ایران کې تر نورو زیاتې محسوسې وې. په دې هېوادونو کې په تحصیل کړو افغانانو د ژوند ساحه ډېره تنګه وه، ان دا چې د دوی ژوند یې له سختو خطرونو او ګواښونو سره مخ کړی و. ځینو افغان پوهانو، چې د سیاسي، فکري او نورې بې عدالتۍ او د ګاونډیو د ناوړه نیتونو پر وړاندې څه غبرګون نښوده، نو د واکمنو او د هغو د اغېزمنو سیاسي او پوځي ډلو له خوا په چټکۍ سره وژل کېدل. د ښې نړیوال سازمان د یو ګزارش له

مخې په تېرو څو کلونو کې یوازې په پاکستان کې ۲۱ تنه افغان پوهان او تحصیل کړي اشخاص ترور شوي دي. پوهاند دوکتور بهاءالدین مجروح، دوکتور نسیم لودین، عزیزالرحمن الفت او نور یې څرګندې ببلګې دي. همدغه چار او لامل تحصیل کړي افغانان له هجرت نه بل هجرت ته مجبور کړل. ډېر افغانان د نړۍ په ګوټ ګوټ کې خواره شول، هر چا چې هر هېواد ته پناه یوړه، نو خپل اصل مسلک ترې پاتې شو، هلته یې له سره نوی ژوند پیل کړ او د نوي کار او مسلک په لټه کې شول. په پرمختللو هېوادو کې ډېر کم شمېر هغو افغانانو له خپل مسلک سره سمه دنده پیدا کړه، چې په همغو هېوادونو کې یې لوړې زده کړې ترسره کړې وې. لنډه دا چې، ببلابېل عوامل د دې سبب شول، چې ډېر تحصیل کړي افغانان لومړی د خپل هېواد پرېښودو ته اړ شول او بیا په نورو ټولنو کې د خپل مسلک پرېښودو ته. اوس په هېواد کې د پخوا په انډول د لوستو کسانو شمېره ډېره راټیټه شوې ده.

د تحصیل کړو افغانانو شمېر خو ببخي ډېر راټیټ شوی دی. اوس په افغانستان کې د مسلکي کادرونو د نشتوالي او کموالي یوه لویه خلا احساسېږي، له کادري پلوه د ټولنې د اړتیا پوره کول به یوه هغه لویه ستونزه وي، چې راتلونکي

حکومتونه به ورسره مخ وي، خو د هېواد د دې کادري ضايعې ترڅنګ يوه د خوشالۍ خبره داده، چې د جګړې په بهير کې چې کوم افغانان بهرنيو هېوادونو ته لاړل، د هغوی د ځوان پښت يوې برخې او نوي نسل په همغو ټولنو کې پرزده کړو پيل وکړ. د دې زده کړو ستنړې او معيار تر هغو زده کړو هم پورته و، چې پر دې تېرو کلوو په جګړه ځپلي افغانستان کې روانې وې. افغانانو په دې ټولنو کې د وخت نوي او عصري علوم زده کړل او په ښه ښه علمي څانګو کې يې ځانونه ورسول، دا چې دا افغانان به بېرته خپل هېواد ته ستانه شي او که نه؟ هغه اساسي پوښتنه ده، چې سړی ورته د شک او ګومان په سترګه کتلای شي او د افغاني ټولنې د ژوند په ښېرازۍ او د چارو په سمون پورې ترلې ګڼل کېدی شي.

ځينې هغه افغانان، په ځانګړې ډول تحصيل کړي اشخاص، چې د نړۍ په ښه ښه هېوادونو کې استوګن شوي او د عمر زياته برخه يې په خپل هېواد کې تېره کړې ده، هغوی سره له دې، چې په هغو ټولنو کې د ژوند د نورو ارتياوو له پلوه سوکاله او بسيا دي، خو له رواني او ذهني پلوه خپل هېواد او ټولنې پسې ډېر ځورېږي. د دې ډول اشخاصو لپاره که په هېواد کې يو څه د تنفس ساحه برابره شي، نو زيات امکان شته، چې بېرته خپل هېواد ته راوګرځي، خو د دې ډول

تحصیل کړو اشخاصو په باب باید وویل شي، چې دوی د ژوند او خپلو علمي تجربو یو اوږد پړاو تېر کړی او ازمویلی دی، دوی ته د فزیکي او ذهني کار ډېر کم وس او ځواک پاتې دی، دا کسان که خپل هېواد ته ببرته راهم شي، نو دوی به یوازې له رواني پلوه خپل ځانونه ډاډمن کړي، خو هېواد ته به ډېر کار ونه کړای شي. بل اړخ دا هم دی چې په نورو ټولنو کې د دوی د ژوند د هوساینې اقتصادي کچه ترهغه وخته هم زیاته اوچته شوه، چې دوی پخوا په خپله ټولنه کې درلوده، دا امکان هم لرې ښکاري، چې افغاني ټولنه دې له اقتصادي پلوه د دوی په عمر کې هغه کچ او معیار ته ور رسېږي، نو کېدی شي د اقتصادي کچې د ټیټوالي او د رواني ډاډ په یوه حایله فضا کې ژوند وکړي، د دې ټولو ستونزو د یادونې ترڅنګ اصلي خبره همغه د دوی د عمر خبره ده، چې د دوی عمر نور څومره اړخلېدی شي او انسان په څومره عمر کې د څومره کار کولو جوګه وي؟

دویمه ډله هغه افغانان دي، چې د خپل عمر په نیمایي برخه کې یې هېواد پرې ایښی دی. ځینو یې لوړ تحصیل کړی او له ځینو نیمګړی پاتې شوی، دا ډول اشخاص هم کېدی شي له خپل ولس او هېواد سره خپله مینه وپالي او د حالاتو په رغون او سمون سره ببرته راتګ ته لېوالـه شي، خو دوی به هم په

اسانۍ سره د هغو ټولنو نورمال او متمدن ژوند ، چې اوس په کې اوسېږي، يوازې د خپل احساس قرباني نه کړي او ژر به هېواد ته ستانه نه شي، يوازې احساس نه شي کولای د ژوند چارې خړوبې کړي، تر هغه چې د ژوند رغنده توکي، د افغاني ټولنې ژوند سوکاله او هوسا نه کړي. ولولې، احساس او شعارونه به ډېر کار ورنه کړای شي.

دويمې ډلې ته له دې امله د راتګ هيله کېدی شي، چې دوی لا د عمر په نيمايي واټن کې دي. که چېرې په دې ترڅ کې لوی خدای(ج) زمونږ پر ولس د رحمت باران ووروي او د سوکالۍ پرښتې په خپلو وزرونو زمونږ ولس ته مينه او سوکاله ژوند ډالۍ کړي، نو بيا د دې اړتکل کېدی شي، چې يو شمېر تللي افغانان ببرته خپل هېواد ته راستانه شي.

دربېمه ډله هغه افغانان دي ، چې د ژوند لږه برخه يې په افغانستان کې تېره کړې او زياته برخه يې په نورو هېوادونو کې، د دې ډول افغانانو ملي احساس او ولوله د پورتنيو دوو ډلو په اندول لږ شان کمزوري ځکه بربښي، چې دوی دهمغو ټولنو رنګ اخيستی او اخلي يې، زده کړې، کلتور، عادتونه او نور يې ضرور د همغو ټولنو اغېز زغمي. له خپلو افغان کورنيو سره د ژوند ، تماس او اړيکو له امله به په کې يو څه

افغاني ځانګړنې هم راوټوکېږي، خو نه د بشپړو افغانانو په شان.

په حقیقت کې د دې درې واړو کټګوریو افغانانو د تګ له املـه افغـاني ټـولنې زیـات زیـان زغملـی دی. د دې زیـانونو ترڅنګ د دې اشخاصـو تـګ زمـوږ ټولنې تـه یـو څـه ګټې هـم رسولې او رسوي یې او د نورو ګټو اټکل هم کېدی شي.

هغه افغانان چې بهرنیو او پرمختللیو هېوادونو تـه تللي او اقتصـادي ژونـد یـې د افغانسـتان پـه انډول ډېر ښـېرازه دی، هلته د کار او استوګنې له کبلـه زیـاتې پیسـې ترلاسـه کـوي، دا پیسې نه یوازې د خپل ژوند د خړوبولو لپاره لګوي، بلکې یوه یاد وړ برخه یې دلته خپلو کورنیو، خپلوانو او دوستانو تـه هـم رالېږي او پـه دې ډول د دوی د ژونـد د ستونزو پـه اوارۍ کـې برخه اخلي.

افغانـان هـره میاشت له لویدیزو هېوادونو څخـه پـه اټکلیـز ډول په ملیونونو ډالره رالېږي، چې پـه پېښـور او د افغانسـتان کې پرې د ژوند چارې سمبالېږي. دژوند د چارو ترڅنګ په بهـر کې مېشته افغانانو پـه علمـي برخـه کـې هـم زیـات خدمتونـه او هڅې ترسره کړي او تر سره کوي یې. دوی نه یـوازې د پـوهې او عصـري علومـو پـه نویـو څـانګو کـې زده کـړې کـوي، بلکـې د علمـي، ادبـي او تـاریخي کتـابونو پـر لیکلـو او چـاپ هـم

مصروف دي. دغه راز دهېواد د نورو پوهانو اوليکوالو د اثارو په چاپ کې هم زياته ونډه اخلي. که يوازې په وروستيو پنځو کلونو کې د علمي، ادبي او تاريخي کتابونو د چاپ بهير ته پام وکړو، نو په دې ترڅ کې د همدغو لويديځ مېشتو افغانانو په مالي مرستو او هڅو په سلګونو عنوانه کتابونه، چې د چاپ شمېر يې لکونو ټوکو ته رسېږي، چاپ شوي دي. د اټکل له مخې دا تر ۱۳۷۱ل کال وروسته د افغانستان د جنجاليزو حکومتونو د ټول فرهنګي کار څو برابره کار ګڼل کېږي، يانې بهر مېشتو افغانانو د خپل هېواد فرهنګ ته تر وروستيو حکومتونو سلګونو ځله زيات ګټور کار کړی دی. که د حکومتونو له خوا د هېواد کلتور ته د ور اړول شوي زيان جاج په پام کې ونيسو، نو بيا خو د بهرمېشتو ګټور او د زوروا کانو زيان رسوونکی کار هېڅ سره پرتله کېدلای نه شي.

دا افغانان هلته له نړيوال تمدن او پرمختګ سره زيات بلد شول او اوس عملاً خپله هم په کې برخه اخلي، نو که چېرې يو ملي حکومت جوړ شي او ټولنه د سوکالۍ پر لوري روانه شي او د دوی د راتګ امکانات برابر شي، نو دا به د افغانستان د يو ريزرف کادر په توګه کار ورکړي. اوس دا پوښتنه رامنځته کېږي چې ايا د دې امکانات به پيدا شي، چې دا افغانان ببرته خپل هېواد ته راستانه شي؟ دا امکانات به کوم او په څه ډول

وي؟ په دې باب سړی ویلای شي، چې که چېرې په افغانستان کې په رښتیا هم یو ملي او مترقي حکومت جوړ شي، چې اصلي موخه او هدف یې یوازې او یوازې د هېواد پرمختیا او د خلکو هوساینه وي، نو بیا خو کېدی شي، د هرې ستونزې حل ولټول شي. ملي حکومت باید تر هر څه دمخه ستونزه تشخیص او بیا یې د علاج په لټه کې شي.

که چېرې یو حکومت وغواړي، چې دا افغانان ببرته خپل هېواد ته ستانه شي، نو تر هر څه دمخه باید یوه سالمه ذهني فضا رامنځته کړي، فکري اختناق، سیاسي زورواکي او نورې ربړې، چې د ټولنې د لوستي قشر د فرار سبب شوي، له منځه یوسي.

مسلکي او علمي معیار په پام کې ونیول شي (کار د کار اهل) ته خبره عملي شي، پوهنیز کار خپل مادي ملاتړ ترلاسه کړي او مانیز ارزښتونه ببرته پرځای شي. هغه افغانان، چې په نورو هېوادونو کې اوسېږي، هغو ته د افغانستان د نورو خلکو په شان د هېواد د برخلیک په ټاکلو کې برخه ورکړل شي او هغوی په هېوادنیو چارو کې برخمن وګڼل شي. دا کار به له خپل هېواد سره د هغوی په دایمي ذهني پیوستون کې لا مرسته وکړي او د لرې والي احساس به یې له منځه لاړ شي.

بهر مېشته افغانانو ته د تګ راتګ اسانتیاوې برابرې شي، دوی وهڅول شي چې له خپلې خوښې سره سم، د هېواد په اقتصادي او فرهنګي رغونه کې برخه واخلي. هغو افغانانو، چې په بهر کې ییې لوړې زده کړې کړي، د نویو عصري علومو په برکت کولای شي، چې د هېواد په فرهنګي او اقتصادي رغونه کې کارنده ونډه واخلي. هغه ذهني ستونزې او دېوالونه، چې پخوا د ټولنې د ببلابېلو قشرونو ترمنځ رامنځته شوي وو، هغه باید له منځه لاړ شي، یوه د مینې او صمیمیت فضا رامنځته شي.

هغه افغانان چې د بهرنیو هېوادونو تابعیت یې منلی، خپل هېواد کې باید ورته د موقتي او یا دایمي استوګنې په برخه کې اسانتیاوې رامنځته شي.

که ملي حکومت له هغو هېوادونو سره، چې افغانان په کې مېشته دي، داسې یوه مفاهمه وکړای شي، چې کوم مادي امتیاز چې دغه هېوادونه یې اوس افغانانو ته ورکوي، که دا هغوی ته، افغانستان ته د ببرته ستنېدنې په حالت کې هم ورکړي، نو دا کار به هم د ځینو هېوادوالو په راستنېدنه کې اغېزناک واقع شي.

ورځ پر ورځ تخنیکي پرمختګونه زیاتېږي، ملي حکومت کولای شي، د نویو تخنیکي وسایلو په واسطه په بهر کې

مبشته افغانانو سره خپل تماس ټینګ کړي او له دې لارې د هغو راتګ او یا هم د مرستو د جلبولو زمینه برابره کړي.

ملي حکومت کولای شي، د افغانستان د سفارتونو لارې په هغو هېوادو کې، له مبشتو افغانانو سره همېشنی تماس ټینګ کړي، کلتوري غونډې جوړې او نورې ملي هڅې وکړي، دا به له خپل هېواد سره د هغو افغانانو په روانې پیوستون کې ډېره مرسته وکړي او د ببرتیه راستنېدو روحیه به په کې پیاوړې کړي او داسې یو لړ نورې لارې چارې.

خو اوسمهال د دې ډول یادونو عملي کېدل ناشونې ښکاري، د ملي حکومت جوړېدو هیله لا ډېره ګړندۍ او ځلنده نه ښکاري، ټولنیز، اقتصادي او پوځي کړکېچ لا اوس هم دوام لري او اوس هم په زرګونو افغانان، لکه د سېلاب په شان، نورو هېوادونو ته د تلو په حال کې دي، چې ګڼ شمېر یې تحصیل کړي افغانان دي.

که دا لړۍ په همداسې چټکۍ سره دوام ومومي، نو په راتلونکو څو کلونو کې به د یوې اداري پر سر یو د لوړو زده کړو خاوند هم پاتې نه شي، نو که اوسني حکومتونه د نورو افغانانو د راتللو وس نه لري، نو دومره خو دې وکړي، چې د ولس د ژوند په ټولو برخو کې دې وچ ذهني اختناق ختم او یو څه نرمښت دې راولي، چې هر چاته یو څه د ژوند او تنفس

ساحه برابره او پراخه شي او په دې ډول دې بهر ته دنورو
تلونکو افغانانو مخه ونیول شي.

اخځونه

۱- حبیب الله رفیع، په افغانستان کې د عصري ښوونې او روزنې پیل او پرمختیا، پېښور، ۱۳۷۷ل کال.

۲- شباهنگ، بازسازی نهاد های فرهنگی افغانستان، د ازاد افغانستان د لیکوالو ټولنه، پېښور، ۱۳۷۶ل کال.

۳- گزیدۀ شاخصهای احصائیوی، د احصایې وزارت د نشراتو ریاست، کابل، ۱۳۷۰ل کال.

۴- Afghan Refugee Bulletin, UNHCR, Februray, ۱۹۹۹.

۵- حقایق تاریخی و ارقام احصائیوی دربارۀ کابل، د احصایې مرکزي اداره، ۱۳۶۲ل کال.

۶- د افغانستان کالنۍ، کابل، ۱۳۶۱ل کال.

۷- پوهنمل دوکتور نجیب الله فایز، اجتماعي علوم مجله، کابل پوهنتون، ۱۳۶۸ل کال.

۸- سالنامۀ احصائیوی، د احصایې وزارت، کابل، ۱۳۶۹ل کال.

۹- پوهنیار محمدنبي فراهي، هیله مجله (۲) ګڼه، پېښور، ۱۳۷۲ل کال.
۱۰- ډاکټر محمد اکبر اکبر، هیله مجله (۱) ګڼه، پېښور، ۱۳۷۲ل کال.
۱۱- د افغانستان د بهرنیو چارو وزارت یو ګزارش، کابل، ۱۳۷۷ل کال.
۱۲- د افغانستان کالنۍ، کابل، ۱۳۶۲ل کال.
۱۳- پوهاند غونچه ګل حبیب ساپی، ننګرهار مجله، ۱۳۷۷ل کال.
۱۴- د اطلاعاتو او کلتور وزارت د شعر او ادب اداري یو راپور، کابل، ۱۳۷۸ل کال.
۱۵- د کابل پوهنتون کتلاک، کابل، ۱۳۶۲-۱۳۶۳ کلونه.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۶ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښانفکرې کورنۍ کې زېرېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، ترهغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نومورې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نومورې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال ببرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نومورې څانګه

کې د ماستړۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په ډېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې ښاروالۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیاد جرګې د غړو له خوا د ښاروالۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له

خوا ترسره شول.استاد يون د اساسي قانون د تصويب په لويه جرګه کې د نومورې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد يون په ختيزو ولايتونو کې د افغانستان د جمهوري رياست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لويو جنګسالارانو او ځينو تنظيمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زيات فشار له امله له کاره ګوښه شو.ملګرو ملتونو(UNAMA) استاد يون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد يون ونه منله او خپلې استادۍ ته يې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته يې د ځينو ملګرو په زيات ټينګار او غوښتنه، د جمهوري رياست د ملي امنيت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د رياست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد يون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده يې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد يون د خپلواک ليکوال په توګه په ټبرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنيز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راديويي او ټلويزيوني مرکو کې يې د واقعيتونو او حقايقو د څرګندبيان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نيولی دی. که څه هم

ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زوروا کي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپاروولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینبودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې

ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د ببلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. د غه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې وندې اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په بڼه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړی شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

- هیلې ګډه شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- نیمګړي ارمانونه د حیران شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د لوونو فصل ګډه شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د نازو انا یاد د سیمینار د لیکنو ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د استاد الفت نثري کلیات د استاد الفت نثرونه دریم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري د اسحق ننګیال شعري منتخبات دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستار ترہ کي اثر دویم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپري اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یوندی یوندی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پنټاګون ترځنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷

- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
- ببړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ايډيال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سياسي کړليچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړيوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد يون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تانـد لـري، الله(ج) دې دی لـه هـر ډول بـدو بـلاوو وژغـوري، پـه فرهنګي کارو زيار کې ورته دنور زغم او اوسپلې هيله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

Causes of Afghan Brain Drain

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-15-0

د خپرونو لړ: (١٦)